

**ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ
ΚΑΙ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ**

1Α

1

Αναστασία Γεωργάκη

*Η ψαλτική φωνή στη σύγχρονη Βυζαντινή Μουσική:
επιστημονικές προσεγγίσεις για το φωνητικό ιδίωμα μέσω ακουστικής ανάλυσης*

2

Αρετή Ανδρεοπούλου

**Γιώργος Γουδιανάκης, Ασπασία Κόκκαλη,
Πηνελόπη-Μαρία Πιερρουτσάκου**

*Μελέτη και προσομοίωση των ακουστικών χαρακτηριστικών
της Ιεράς Μονής Παναγίας Καπνικαρέας*

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην καταγραφή, ανάλυση και διατήρηση του ακουστικού αποτυπώματος του Ιερού Ναού Παναγίας Καπνικαρέας στην Αθήνα. Με συνδυασμό επιτόπιων ακουστικών μετρήσεων και υπολογιστικής μοντελοποίησης στο λογισμικό CATT-Acoustic, αναπτύχθηκε ένα πλήρως βαθμονομημένο τρισδιάστατο ακουστικό μοντέλο, το οποίο αποτυπώνει με ακρίβεια την ακουστική συμπεριφορά του χώρου. Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε για δύο θέσεις διέγερσης και διαφορετικές καταστάσεις πληρότητας, αποτυπώνοντας τις μεταβολές βασικών παραμέτρων, όπως ο Χρόνος Αντήχησης, η Ευκρίνεια και η Διακριτότητα. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η πληρότητα επηρεάζει σημαντικά την καταληπτότητα του λόγου και την ποιότητα της ηχητικής εμπειρίας, ενώ η θέση της πηγής εντός του Ιερού περιορίζει τη μετάδοση της ηχητικής πληροφορίας. Το βαθμονομημένο μοντέλο παρέχει τη δυνατότητα προσομοίωσης παρελθουσών και μελλοντικών ακουστικών καταστάσεων του Ιερού Ναού, συμβάλλοντας στη μελέτη, προστασία και ανάδειξη της ακουστικής ταυτότητας του μνημείου. Η έρευνα αναδεικνύει τη σημασία της διεπιστημονικής προσέγγισης στην τεκμηρίωση και διαχείριση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ θέτει τις βάσεις για περαιτέρω μελέτες που θα ενσωματώσουν πρόσθετες παραμέτρους, όπως ο περιβαλλοντικός θόρυβος και οι διαφοροποιήσεις στη χρήση του χώρου.

Η **Αρετή Ανδρεοπούλου** είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μουσικής Τεχνολογίας στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ). Το 2005 αποφοίτησε από το Τμήμα Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ και στη συνέχεια φοίτησε στο μεταπτυχιακό και διδακτορικό πρόγραμμα Μουσικής Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (New York University) των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, από όπου αποφοίτησε το 2013. Έχει εργαστεί, ως μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο γαλλικό κρατικό ερευνητικό κέντρο CNRS για το χρονικό διάστημα 2014-2016. Από το 2018 είναι μέλος ΔΕΠ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ, όπου διδάσκει μαθήματα 1^{ου} και 2^{ου} κύκλου σπουδών, επιβλέπει υποψήφιους διδάκτορες, διεξάγει επιστημονική έρευνα σε θέματα που άπτονται του γνωστικού αντικείμενου της Μουσικής Τεχνολογίας και είναι Ακαδημαϊκή Υπεύθυνη εκπαιδευτικών προγραμμάτων εξ αποστάσεως δι-

δασκαλίας του Κέντρο Επιμόρφωσης και Διά Βίου Μάθησης – ΕΚΠΑ. Έχει συμμετάσχει, επίσης, ως επιστημονική υπεύθυνη και ερευνήτρια σε πληθώρα εθνικών και ευρωπαϊκών χρηματοδοτούμενων ερευνητικών προγραμμάτων. Δημοσιεύσεις της έχουν συμπεριληφθεί σε τεύχη διεθνών περιοδικών και συνεδρίων.

Η **Ασπασία Κόκκαλη** είναι προπτυχιακή φοιτήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα ακαδημαϊκά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στη Μουσική Τεχνολογία, με ιδιαίτερη έμφαση στην Ακουστική Χώρων και τον Τρισδιάστατο Ήχο. Έχει συμμετάσχει σε επιστημονικές διοργανώσεις, όπως το συνέδριο DCAC του Ιόνιου Πανεπιστημίου και το Πανελλήνιο Συνέδριο Ακουστικής του ΕΛΙΝΑ.

Ο **Γιώργος Γουβιανάκης** είναι προπτυχιακός φοιτητής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ασχολείται ακαδημαϊκά με τον τομέα της Μουσικής Τεχνολογίας και ιδιαίτερα με την μελέτη ακουστικής χώρων. Έχει συμμετάσχει σε επιστημονικά συνέδρια, όπως το DCAC του Ιόνιου Πανεπιστημίου και το Πανελλήνιο Συνέδριο Ακουστικής του ΕΛΙΝΑ.

Η **Πηνελόπη-Μαρία Πιερρουτσάκου** είναι προπτυχιακή φοιτήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ασχολείται επαγγελματικά με την Ηχοληψία, ενώ το ακαδημαϊκό της ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην Ακουστική Χώρων και τον Τρισδιάστατο Ήχο. Έχει συμμετάσχει σε επιστημονικά συνέδρια, όπως το Audio Engineering Society Convention, το συνέδριο DCAC του Ιόνιου Πανεπιστημίου και το Πανελλήνιο Συνέδριο Ακουστικής του ΕΛΙΝΑ.

3

Χριστίνα Αναγνωστοπούλου-Πολύκαρπος Πολυκαρπίδης
Υπολογιστική μουσικολογία για την ανάλυση της Βυζαντινής Μουσικής

4

Ιωάννης Φούλιας

*Θεωρητικά συγγράμματα για την ευρωπαϊκή μουσική στο Αρχείο Ψάχου:
μια πρώτη παρουσίαση*

Ανάμεσα στους εκατοντάδες τόμους της έντυπης συλλογής της Μουσικής Βιβλιοθήκης Κωνσταντίνου Α. Ψάχου ανιχνεύεται ένας διόλου ευκαταφρόνητος αριθμός εκδόσεων για την ευρωπαϊκή μουσική. Από αυτές επιλέχθηκε εν προκειμένω να γίνει αναφορά σε ελληνόγλωσσα εγχειρίδια στοιχειώδους θεωρίας της μουσικής (των Έννιγγ [Henning], Ιώασαφ ιεροψάλτη, Βιτζεντίνη [Vigentini], Δούκα, Πολυκράτη, Παχτίκου, Παλλαδινού [Palladino], Λαυράγκα και Αργυρόπουλου), αυτοτελή ή ενταγμένα σε ανθολογίες παιδαγωγικών ασμάτων, τα οποία εκτείνονται χρονικά από το 1875 έως το 1914, αλλά και σε ανάλογες ξενόγλωσσες εκδόσεις της ίδιας περίπου περιόδου, σε ευάριθμα εγχειρίδια αρμονίας και λεξικά που κυκλοφόρησαν στα ελληνικά κατά τα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνας, καθώς επίσης σε τόμους ιστορίας της μουσικής αλλά και ποικίλες μελέτες του συστηματικού κλάδου της μουσικολογίας που δημοσιεύθηκαν στα ελληνικά, τα γερμανικά, τα γαλλικά

και τα ιταλικά κατά το χρονικό διάστημα 1869-1933. Στο επίκεντρο τίθεται η εξέταση των ελληνικών εγχειριδίων θεωρίας και αρμονίας, με αντιπαραβολές τόσο μεταξύ τους όσο και ως προς τις πηγές τους αλλά και με ειδικότερες αναφορές σε ζητήματα εκδοτικής φύσεως καθώς και μουσικής ορολογίας. Επιπλέον, διερευνάται ο βαθμός της ενασχόλησης του Ψάχου με τα βιβλία της συλλογής του που παρουσιάζονται εδώ και έρχονται στο φως ορισμένα άγνωστα μέχρι τούδε τεκμήρια της πολύπλευρης δραστηριότητάς του μέσα από χειρόγραφες σημειώσεις και αφιερώσεις που εντοπίστηκαν στο υλικό που μελετήθηκε για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

Ο **Ιωάννης Φούλιας** είναι Καθηγητής «Συστηματικής Μουσικολογίας, Θεωρίας της Μουσικής (18^{ου}-19^{ου} αιώνας)» στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (προσωπική ιστοσελίδα: <http://users.uoa.gr/~foulias>). Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1976. Πραγματοποίησε μουσικές σπουδές στο Δημοτικό Ωδείο Καλαμάτας (πτυχία αρμονίας, αντιστίξεως, φούγκας και πιάνου, 1994-1998) και σπούδασε μουσικολογία στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών (πτυχίο το 1999 και διδακτορικό δίπλωμα το 2005, με διατριβή για τα Αργά μέρη σε μορφές σονάτας στην κλασσική περίοδο). Είναι μέλος της Συντακτικής και της Επιστημονικής Επιτροπής του περιοδικού Πολυφωνία, καθώς και ιδρυτικό μέλος και Γενικός Γραμματέας της Ελληνικής Μουσικολογικής Εταιρείας. Έχει επίσης διατελέσει μέλος της Συντακτικής και της Επιστημονικής Επιτροπής του περιοδικού Μουσικολογία, έχει συμμετάσχει στο διεθνές ερευνητικό πρόγραμμα RIPM, σε επιστημονικές ημερίδες και διεθνή συνέδρια, ενώ παράλληλα έχει δημοσιεύσει δεκάδες πρωτότυπα άρθρα, καθώς και μεταφράσεις βιβλίων (των R. Wagner, K. Φλώρου και N. Cook) αλλά και μικρότερων μελετών. Από τον εκδοτικό οίκο «Παπαρηγορίου – Νάκας» κυκλοφορούν οι μονογραφίες του *Οι δύο σονάτες για πιάνο του Δημήτρη Μητρόπουλου: Από τον ύπερο ρομαντισμό στην Εθνική Σχολή Μουσικής* (2011) και *Οι συμφωνίες κατά τις οδιδιανές Μεταμορφώσεις του Carl Ditters von Dittersdorf: Συμβολή στην αποκατάσταση ενός έργου-σταθμού στην ιστορία της προγραμματικής μουσικής* (2015), ενώ το εγχειρίδιό του *Στοιχεία μουσικής ανάλυσης: Αρμονικό λεξιλόγιο, γλωσσάριο μουσικών όρων και οδηγίες συγγραφής εργασιών* (2021) έχει συμπεριληφθεί στις Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις «Κάλλιπος» (2022). Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εμπίπτουν στα ακόλουθα πεδία: θεωρία των μουσικών μορφών (από τον 18^ο έως τον 21^ο αιώνα), εξελικτική θεώρηση ειδών και μορφών της ενόργανης μουσικής στο μπαρόκ, τον κλασικισμό και τον ρομαντισμό, μορφολογία και μουσική ανάλυση.

1B

5

Ιάκωβος Στάϊνχάουερ

Η αισθητική της απουσίας στη Μουσική

Η έννοια της απουσίας στη μουσική υπερβαίνει την απλή σιωπή, αντανακλώντας τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική πραγματικότητα. Η μουσική επικοινωνεί με μοναδικό τρόπο συναισθήματα και ιδέες που ενδέχεται να μην σχετίζονται άμεσα με τη φυσική ύπαρξη πραγμάτων και καταστάσεων. Ο E.T.A. Hoffmann το

ανέδειξε αυτό στην 5η Συμφωνία του Μπετόβεν, περιγράφοντας τη μουσική ως μια πύλη προς το άρρητο, αποσπασμένη από τον αισθητό κόσμο. Η σιωπή, ιδιαίτερα στις παύσεις, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της μουσικής δομής, εκπροσωπώντας την απουσία συμβολικά και φαινομενολογικά. Συνδέτες όπως ο Schütz και ο Schubert χρησιμοποίησαν τις παύσεις για να σηματοδοτήσουν θέματα όπως ο θάνατος, η αιωνιότητα ή η αναστολή της πραγματικότητας, ενώ ο Cage διερεύνησε τη σιωπή ως το θεμελιώδες στοιχείο της μουσικής. Τελικά, η απουσία στη μουσική ενσαρκώνει τη μνήμη, την προσμονή και τη συναισθηματική απήχηση, δείχνοντας ότι η σιωπή και ο ήχος είναι αχώριστοι στη μεταξύ τους αισθητική και υπαρξιακή αλληλεπίδραση.

Ο **Ιάκωβος Σταϊνχάουερ** σπούδασε Μουσικολογία, Ιστορία Τέχνης και Μουσικοπαιδαγωγικά στο Johann Wolfgang Goethe-Universität της Φρανκφούρτης, αποφοιτώντας το 1999 με Πτυχίο Magister Artium. Το 2005 του απονέμεται διδακτορικός τίτλος (Dr.phil.) με μια διατριβή για το Μουσικό Χώρο στο έργο του Edgard Varèse από το ίδιο Πανεπιστήμιο. Από το 2008 μέχρι το 2012 διδάσκει στο Τμήμα Μουσικολογίας του Johann Wolfgang Goethe-Universität ως εντεταλμένος διδάσκων και επιστημονικός συνεργάτης, μετά στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου ως Π.Δ. 407/80 και με ανάθεση του DAAD. Το 2013 και το 2016 είναι κάτοχος της Θέσης Μιχελή στο Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης (Ρέθυμνο) για διδασκαλία του γνωστικού αντικείμενου “Αισθητικές Θεωρίες”. Το 2019 διορίζεται Επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Ε.Κ.Π.Α και το 2023 εκλέγεται Αναπληρωτής Καθηγητής. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την Αισθητική και Θεωρία της Μουσικής του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα, τη Φιλοσοφία της Τέχνης, τη Μουσική του Κινηματογράφου.

6

Διονύσιος Ἀνατολικιώτης

Στοιχεῖα τοῦ Ἀσματος τοῦ Τυπικοῦ

στὴ σημερινή λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας

Ἡ διδακτορική διατριβὴ τοῦ ἀειμνήστου ἐπιστήμονος καὶ καθηγητοῦ Δημητρίου Μπαλαγεώργου ἔχει τίτλο· «Ἡ ψαλτικὴ παράδοσι τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Κοσμικοῦ Τυπικοῦ». Μὲ βάσι τὰ πλούσια καὶ ἐκτενῆ στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὴν ἐν λόγῳ διατριβὴ ἐξετάζονται τὰ λειτουργικὰ καὶ ψαλτικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου Ἀσματος (ἢ Βυζαντινοῦ Κοσμικοῦ) Τυπικοῦ ποὺ ἐπιβιώνουν μέχρι σήμερα στὴν λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τέτοια στοιχεῖα παραδείγματος χάριν εἶναι· ἡ ψαλμῳδία τοῦ «Κατευθυνθήτω» στὴν ἀκολουθία τῶν προηγουμένων, τὰ ἀρχαῖα ἀντίφωνα τῆς θείας λειτουργίας «Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθε» μὲ τὰ ἐφύμνια τους, τὰ ψαλλόμενα τροπάρια στοὺς ἑσπερινοὺς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων «Λαδὼν ἐτέχθης», «Ἀνέτειλας Χριστέ», «Ἐπεφάνης ἐν τῷ κόσμῳ» καὶ «Ἀμαρτωλοῖς καὶ τελώναις», οἱ ἀρχαῖοι ψαλλόμενοι ὕμνοι τοῦ μεγάλου ἀποδείπνου «Ἡ ἀσώματος φύσις τὰ χερουβὶμ», «Μεθ’ ἡμῶν ὁ Θεός», «Κύριε τῶν δυνάμεων», καὶ ἄλλα. Ἡ εἰσήγησι ὁλοκληρώνεται μὲ μία γενικώτερη ἀναφορὰ σὲ ἀκολουθίες τοῦ

ἁσματικοῦ τύπου ποὺ ἐπιβιώνουν μέχρι σήμερα εἴτε αὐτόνομες εἴτε συνημμένες μεῖς ἄλλες συναφεῖς ἀκολουθίες τοῦ σημερινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ.

Ὁ **Διονύσιος Ἀνατολικιώτης** εἶναι διδάκτωρ τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α., διπλωματοῦχος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς τοῦ Ὁδείου «Ῥωμανὸς ὁ Μελωδός», καὶ πτυχιούχος τοῦ τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας Ἀθηνῶν. Μὲ ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἶναι συντάκτης τοῦ Κανοναρίου (= ἐτησίου τυπικοῦ) τῶν Διπτύχων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὰ ἔτη 2007-2024 καὶ εἰσηγητὴς στὴν Συνοδικὴ Ὑποεπιτροπὴ Διπτύχων ἕως σήμερα. Ἀπὸ τὸ 2016 εἶναι ὑπεύθυνος καὶ γενικὸς συντονιστὴς τῶν Σεμιναρίων Ἐκκλησιαστικοῦ Τυπικοῦ «Γεώργιος Βιολάκης» στὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 2020-2021 εἶναι διδάσκων καθηγητὴς τοῦ Τυπικοῦ στὸ Εὐρωπαϊκὸ Πανεπιστήμιον Κύπρου. Μέχρι σήμερα ἔχουν ἐκδοθῇ περισσότερα ἀπὸ 85 ἔργα του.

7

Ἰωάννης Β. Ἀρβανίτης

Τὰ “Ἀσματικά” μέλη στὶς Ἀνθολογίες τῆς Παπαδικῆς

Τὸ χειρόγραφο «Ἀκολουθίαι» ἢ «Ἀνθολογία τῆς Παπαδικῆς» ἢ ἀπλῶς «Παπαδική» δημιουργήθηκε στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 14ου αἰ. Ἀντικατέστησε τὰ παλαιότερα βιβλία τοῦ Ψαλτικοῦ καὶ Ἀσματικοῦ, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπλῶς μιὰ συμπίλησή τους. Στέγασε παλαιότερα ἀνώνυμα μέλη τῶν Ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ καὶ νεώτερες ἐπωνυμίες συνθέσεις, ἐκπροσωπώντας ταυτόχρονα καὶ ἓνα νέο μουσικὸ στυλ, τὸ παπαδικὸ ἢ καλοφωνικὸ, διαφορετικὸ ἀπ’ αὐτὸ τῶν παλαιότερων βιβλίων. Μέσα στὴν Παπαδικὴ σώζονται, ὥστόσο, καὶ μέλη ποὺ κατάγονται σαφῶς ἀπὸ τὸ Ψαλτικὸ καὶ Ἀσματικὸ, ἢ μέλη ποὺ φέρουν τὸν χαρακτηρισμὸ «ἀσματικόν», ἀλλὰ μᾶλλον δὲν περιλαμβάνονται στὰ χφφ τοῦ Ἀσματικοῦ. Στὴν παρούσα ἀνακοίνωση θὰ προσπαθήσουμε μιὰ πρώτη προσέγγιση στὴν ἀνίχνευση τῶν μελῶν αὐτῶν μέσα στὰ χφφ τῆς Παπαδικῆς, τὴν σχέση τους μετὰ τὸ βιβλίον καὶ τὸ στυλ τοῦ Ἀσματικοῦ, ἀλλὰ καὶ τὶς πιθανὲς ἄλλες ἢ νέες σημασίες ποὺ μπορεῖ νὰ προσέλαβε ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός.

Ὁ **Ἰωάννης Ἀρβανίτης** (γεν. 1961) εἶναι Καθηγητὴς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ Πρωτοψάλτης. Ἐχει διδάξει στὸ Μουσικὸ Γυμνάσιο Παλλήνης, στὸ Δημοτικὸ Ὁδεῖο Πειραιᾶ, στὸ Ὁδεῖο «Φίλιππος Νάκας», στὸ Ὁδεῖο «Σίμων Καρας». Δίδαξε ἐπίσης ἐπὶ 7 ἔτη (1994-2002) στὸ Τμ. Μουσ. Σπουδῶν τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου, στὸ Μεταπτυχιακὸ Πρόγραμμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τοῦ ἴδιου Πανεπιστημίου (2015-18), καθὼς καὶ στὸ Πρόγραμμα Ψαλτικῆς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Παν/μίου Κύπρου (2020-21). Κατὰ τὰ ἔτη 2014-18 ἀποσπάστηκε στὸ Τμήμα χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἐργάστηκε γιὰ τὴν καταλογογράφηση καὶ μελέτη τῶν ἐκεῖ ἀποκειμένων μουσικῶν χειρογράφων. Ἐχει ἐντυφῆσει ἰδιαιτέρως στὴν ἐρμηνεία τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, σὲ ὅλες τῆς τὶς μορφές καὶ τὰ στάδια, καθὼς καὶ στὴν ἐν γένει θεωρίαν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, νεώτερης καὶ παλαιᾶς, καὶ ἔχει διδάξει σὲ ἀρκετὰ σχετικὰ σεμινάρια ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος. Τὸ 2010 ἔγινε Διδάκτωρ τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου μετὰ διατριβὴν μετὰ θέμα τὸν ρυθμὸ τῶν παλαιῶν μελῶν μέσα ἀπὸ τὴν σύντομη ἐρμηνείαν τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας. Ἐχει ἐξηγήσει πολλὰ μέλη

ἀπὸ τὴν παλαιὰ στὴν ἐν χρήσει γραφὴ καὶ ἔχει καὶ ὁ ἴδιος μελοποιήσει πληθώρα ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 2023 ἐκλέχτηκε καὶ ὑπηρετεῖ σήμερα ὡς Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς τῆς Μουσικῆς τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στὸ Τμ. Μουσ. Σπουδῶν τοῦ Ἰονίου Παν/μίου.

8

Γεωργία Μήτραινα

Το “ρεπερτόριο του Ἀσματος”· μία πρώτη προσέγγιση

Εἶναι γνωστὸ ὅτι μέχρι τὴν ἐναρξὴ τῆς φραγκικῆς κατοχῆς (1204) ὑπῆρχαν δύο κυρίως λειτουργικοὶ τύποι, ἓνας γιὰ τὶς μοναστικὲς ακολουθίες καὶ ἓνας γιὰ τὶς ακολουθίες τῶν ἐνοριῶν τῶν πόλεων, καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποῖους περιελάμβανε τὸ δικό του ρεπερτόριο. Τὸ λειτουργικὸ τυπικὸ τῶν πόλεων, γνωστὸ ὡς «Ἀσματικὸ» συνοδευόταν ἀπὸ ἓνα ρεπερτόριο ποὺ καταγράφεται σὲ δύο βιβλία, τὸ Ψαλτικὸ καὶ τὸ Ἀσματικὸ. Εἶναι λιγότερο γνωστὸ ὅτι στὰ Ἀσματικά χειρόγραφα διασώζεται ὡς ξεχωριστὴ ἐνότητα ἓνα ρεπερτόριο ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἀσμα». Τὸ τελευταῖο, ἀν καὶ δὲν ἔχει μελετηθεῖ οὐσιαστικά μέχρι στιγμῆς, συνδέεται με ἓναν ἰδιαίτερο τρόπο ψαλμῳδίας καθὼς καὶ με τὴν λεγόμενη πρωτοκαλοφωνία. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὰ μέλη τοῦ ρεπερτορίου τοῦ Ἀσματος ἀνήκουν στὸν Ὁρθρο καὶ στὴν Θεία Λειτουργία, ἐνὸς μόνον αὐτὰ τῆς Λειτουργίας συνδέουν τὸ ρεπερτόριο τοῦ Ἀσματος με αὐτὸ τοῦ Ἀσματικοῦ. Ὡς πρὸς τὴ μελοποίηση, φαίνεται ὅτι οἱ συνδέσεις τοῦ ρεπερτορίου τοῦ Ἀσματος εἶναι ἰδιαίτερα ἐκτεταμένες καὶ μελισματικές. Ἡ ἀνακοίνωση ἀναφέρεται σὲ μία πρώτη παρουσίαση τοῦ ρεπερτορίου τοῦ Ἀσματος, καθὼς καὶ σὲ μία σύγκριση μεταξὺ τῶν συνδέσεων ποὺ ἀνήκουν σὲ αὐτὸ καὶ τὸ συνδέουν με τὴν παράδοση τοῦ Ἀσματικοῦ ρεπερτορίου. Σὲ δεῦτερο ἐπίπεδο θὰ ἐπιχειρηθεῖ προσέγγιση τῶν συνδέσεων τοῦ Ἀσματος με τὴν λεγόμενη πρωτοκαλοφωνία καὶ τὶς πρώτες καλοφωνικὲς συνδέσεις τῆς Παπαδικῆς

1Γ

9

Ἀχιλλεύς Γ. Χαλδαιάκης

Ἀμφίδρομες παρατηρήσεις

προ καὶ μετὰ τὴν ἐξήγηση τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας

Ἡ παρούσα ἐργασία, ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τοῦ πολὺκλαυστου φίλου καὶ συναδέλφου Δημητρίου Μπαλαγεώργου († 2.6.2023), ἀποτελεῖ καρπὸ τοῦ μεταπτυχιακοῦ μαθήματος «Εξήγηση τῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας», ὅπως αὐτὸ ἀναπτύχθηκε κατὰ τὰ ἐαρινὰ ἐξάμηνα τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐτῶν 2022-2023 & 2023-2024, στὸ πλαίσιο τοῦ Προγράμματος Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν «Βυζαντινὴ Μουσικολογία καὶ Ψαλτικὴ Τέχνη» τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀντικείμενο ἐρευνητικῆς ἀδολεσχίας ἀποτελεῖ, ἐν προκειμένῳ, ἡ ἀκόλουθη ἐνδιαφέρουσα σύνδεση: Ἐκλογή ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ προφητὰνάκτος Δαβὶδ, εἰς τε τὸν ἐν ἱεράρχαις πανάγιον Νικόλαον καὶ εἰς λοιποὺς ἱεράρχας, ψαλλομένη μετὰ τὸν πολυέλεον, εἰς ἥχον πλ. δ´. Θεωρεῖται ὡς ἀμφιβαλλόμενη σύνδεση τοῦ Μυτιληναίου μοναχοῦ Συνεσίου τοῦ Ι-βηρίτου (~ 1760/70-1835/45), καθὼς ἀνδολογεῖται, ἀνευ μνείας τοῦ μελοποιού, σὲ ιδιόγραφη τοῦ Συνεσίου (ὅπως ταυτίζεται ἀπὸ τὴ γραφὴ, με κάθε ἐπιφύλαξη, λόγῳ

έλλειψης οποιασδήποτε σχετικής ειδικότερης μνείας) φυλλάδα πολυελέων, συγκεκριμένα στο μουσικό χειρόγραφο της αγιορειτικής μονής των Ιβήρων υπ' αριθμόν 2045 (πρώην Ι303), φφ. 36r-38r. Καθώς επιχειρείται η εξήγηση στη Νέα Μέθοδο Αναλυτικής Σημειογραφίας του παραπάνω, ανεξήγητου ως σήμερα, μελοποιήματος, κατατίθενται, εν είδει πρωτογενούς εγχειριδίου, γενικότερες, ευρύτερα χρήσιμες, «παρατηρήσεις προ και μετά τη διαδικασία εξήγησης της βυζαντινής σημειογραφίας».

Ο **Αχιλλεύς Χαλδαιάκης** του Γεωργίου κατάγεται από την Αίγινα. Είναι Καθηγητής Βυζαντινής Μουσικολογίας και Ψαλτικής Τέχνης στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Προϊστάται του «Εργαστηρίου Βυζαντινής Μουσικολογίας» του Τμήματος, καθώς και του Κοινού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών “*Byzantine Music: Academic Theory & Artistic Performance*”, το οποίο συνδιοργανώνεται από το Τμήμα Μουσικών Σπουδών και το *National University of Music Bucharest (UNMB)*. Διδάσκει σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο μαθήματα γύρω από τη βυζαντινή μουσική, τόσο στο Τμήμα του όσο και σε άλλα πανεπιστημιακά τμήματα ή εκπαιδευτικούς φορείς της Ελλάδας και του Εξωτερικού. Την προσωπική του θέαση και προσέγγιση αυτού του ιδιαίτερου γνωστικού αντικειμένου διακρίνει η μελέτη, ανάλυση και κατανόηση της θεωρίας, της ιστορίας ή και της αισθητικής της μουσικής μέσα από την πρακτική της έκφραση, καθώς πιστεύει ακράδαντα ότι ο συνδυασμός θεωρίας και πράξης εξασφαλίζει τις καλύτερες προϋποθέσεις ουσιαστικής γνώσης του φαινομένου της μουσικής δημιουργίας. Αυτήν την άποψη καταγράφει στο εκτεταμένο (με πάνω από 200 τίτλους) δημοσιευμένο έργο του, αλλά και τις ίδιες ακαδημαϊκές απόψεις υποστηρίζει σε διάφορα συνέδρια στην Ελλάδα και κυρίως στο Εξωτερικό, ενώ με την παράλληλη καλλιτεχνική δραστηριότητά του προβάλλει αντίστοιχα και την πρακτική εφαρμογή οποιασδήποτε θεωρητικής άποψης. Έχει διατελέσει Αντιπρόεδρος (2012-2014) και Πρόεδρος (2014-2019) του Τμήματος Μουσικών Σπουδών, Κοσμήτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής (2019-2023), ενώ από το 2023 είναι εκλεγμένο μέλος του Συμβουλίου Διοίκησης του ΕΚΠΑ. Παράλληλα, धητεύει ως Πρωτοψάλτης στον ιερό ναό αγίου Σπυρίδωνος, πολιούχου Πειραιώς, ενώ είναι και ο χοράρχης του διεθνώς γνωστού χορού ψαλτών «Οι Μαΐστορες της Ψαλτικής Τέχνης», με τον οποίο έχει ως σήμερα πραγματοποιήσει περισσότερες από 500 παραστάσεις ανά τον κόσμο (Ευρώπη, Ασία, Αμερική και Αυστραλία). Είναι μέλος διαφόρων Συνοδικών Επιτροπών της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (Επιτροπή Εκκλησιαστικής Τέχνης και Μουσικής, Επιτροπή Λειτουργικής Αναγέννησης, Επιτροπή Θείας Λατρείας και Ποιμαντικού Έργου, Επιτροπή Εκδόσεων Διπτύχων), καθώς και του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας. Επίσης, είναι τακτικό μέλος του Συμβουλίου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού. Η συνολική διεθνής δραστηριότητά του, ως διφυούς μουσικού: επιστήμονα ερευνητή και πανεπιστημιακού δασκάλου, αλλά και καλλιτέχνη ερμηνευτή και διευθυντή και υπεύθυνου αντίστοιχων μουσικών σχημάτων, στοχεύει ακριβώς στην πολυπρισματική και σφαιρική και καινοφανή προσέγγιση της Βυζαντινής Μουσικολογίας και της Ψαλτικής Τέχνης.

Ιστοσελίδα: <https://www.achilleaschaldaeakes.gr/>

10

Φλώρα Κρητικού

*Καλοφωνικές συνθέσεις του Ακαθίστου Ύμνου
στα χειρόγραφα κρητικής προέλευσης*

11

Θωμάς Αποστολόπουλος

«Παρισταμένη τῷ Σταυρῷ: σίχοι δρηνητικοί...».

Εξήγηση σε ένα αργοσύντομο μέλος του 16^{ου} αι.

Ο κώδικας 45 του Πανεπιστημίου Duke στην Αμερική είναι ένα χειρόγραφο του Αγγέλου Γρηγορίου, ενός κρητικού μελουργού του 16^{ου} αι. Στο χειρόγραφο αυτό και στο φύλλο 44^α υπάρχει μια μελοποίηση σε τρεις σειρές της πρώτης στροφής του δρήνου «Παρισταμένη τῷ Σταυρῷ...» σε ήχο πλ. Β΄. Ακολουθούν 12 δεκαπεντασύλλαβοι σίχοι του εν λόγω ποιήματος με τη σημείωση «ὅμοιον». Είναι γνωστή παράδοση στην Κρήτη να αποδίδεται ο συγκεκριμένος δρηνος ως δημώδες άσμα, αλλά και στη λόγια μελουργία είναι γνωστά σχετικά Μαθήματα δεκαπεντασύλλαβης υμνογραφίας σε εκτενές καλοφωνικό μέλος. Εδώ ο τρόπος μελοποίησης υποδεικνύει ένα αργοσύντομο μέλος το οποίο μάλιστα κατά ρητή αναφορά «ἐδιορθώθη ὅλον» υπό του γραφέως. Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζεται μια εξήγηση της συγκεκριμένης καταγραφής.

Ο **Θωμάς Κ. Αποστολόπουλος** γεννήθηκε το 1963 στα Ριζώματα Ημαθίας. Έχει πτυχίο Νομικής (ΑΠΘ 1985), μεταπτυχιακό δίπλωμα Ιστορίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου (ΑΠΘ 1990) και διδακτορικό Βυζαντινής Μουσικολογίας (ΤΜΣ/ΕΚΠΑ 1997). Είναι καθηγητής στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών στην Κατεύθυνση της Βυζαντινής Μουσικολογίας, όπου και διδάσκει από το 2011 με επιστημονικό αντικείμενο «Βυζαντινή Μουσική και μουσικές παραδόσεις της Ανατολικής Μεσογείου». Η εγχώρια και διεθνής επιστημονική του δράση αφορά την Ψαλτική, την Ελληνική Δημοτική Μουσική, τη Λόγια Μουσική της Κωνσταντινούπολης, την ελληνική οργανολογία, καταγραφές κοσμικού ρεπερτορίου με βυζαντινή Παρασημαντική, μελέτη ανατολικού συγγενούς ρεπερτορίου, δισκογραφικές επιμέλειες και κυρίως την ελληνική μουσική Θεωρία και τον τομέα των «Εξηγήσεων» έργων Ψαλτικής αλλά και κοσμικής Μουσικής από τα χειρόγραφα της Παλαιάς (προ του 1814) Μεθόδου Βυζαντινής Παρασημαντικής στη Νέα Μέθοδο.

12

Θοδωρής Καραδόδωρος

*Εὐφραίνου, Θεσσαλονίκη (1986) για πεντάφωνη μεικτή χορωδία του Μιχάλη Αδάμη:
μετουσιώνοντας τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή μουσική παράδοση
στη σύγχρονη μουσική σκέψη*

Οι χορωδιακές συνθέσεις του Μιχάλη Αδάμη καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της εργογραφίας του. Η ποσοτική υπεροχή των συγκεκριμένων συνθέσεων αιτιολογείται από την αγάπη που έτρεφε ο δημιουργός για τα χορωδιακά σύνολα αλλά και από την πεποίθησή του ότι οι ανθρώπινες φωνές είναι ικανές να διαμορφώσουν πιο

άμεσα ένα μουσικό αποτέλεσμα, συγκριτικά με άλλα όργανα. Το έργο *Εὐφραίνου, Θεσσαλονίκη* (1986) για πεντάφωνη μεικτή χορωδία (S.S.A.T.B.) συνιστά μια ιδιόζουσα περίπτωση, όχι μονάχα γιατί διευρύνει την καλλιτεχνική αναζήτηση που προβάλλει ως καταστατική αρχή την αξιοποίηση πρωτογενούς βυζαντινού μουσικού υλικού, αλλά γιατί συνδυάζει τη βυζαντινομουσικολογική έρευνα με την πράξη της σύνθεσης. Λαμβάνοντας υπ' όψιν δύο μελοποιητικές εκδοχές του στιχηρού ιδιόμελου της ακολουθίας της Λιτής του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, «*Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ, πόλις Θεσσαλονίκη*», θα επιχειρηθεί μία αναλυτική προσέγγιση του έργου, αποσκοπώντας στην αποκάλυψη μιας γόνιμης σύζευξης παλαιών και νέων ηχητικών πραγματώσεων.

Ο **Θοδωρής Καραδόδωρος** δραστηριοποιείται ως συνθέτης και μουσικολόγος. Είναι διδάκτωρ μουσικολογίας του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος «Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και πτυχιούχος του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη). Σπούδασε σύνθεση με τον Αθανάσιο Ζέρβα και τον Μιχάλη Αδάμη και παρακολούθησε σεμινάρια σύνθεσης με τους: Eric Honour, Gustavo Leone, Ilya Levinson, Stephen Syverud, Θόδωρο Αντωνίου, Ντίνο Κωνσταντινίδη, Μιχάλη Τραυλό κ.ά. Επίσης, είναι πτυχιούχος αρμονίας και ανωτέρων θεωρητικών, διπλωματούχος βυζαντινής μουσικής και διπλωματούχος πιάνου. Ανακοινώσεις του έχουν παρουσιαστεί σε διεθνή μουσικολογικά συνέδρια, ενώ έργα του έχουν παιχτεί στην Ελλάδα και το εξωτερικό από διακεκριμένους μουσικούς και μουσικά σύνολα, όπως οι Rex Richardson, Iwona Glinka, Leo Saguiguit, Νίκος Χριστοδούλου, η Louisiana Sinfonietta, η Camerata Europæa, το Κουαρτέτο Σαξοφώνων Αθήνας, κ.ά. Διετέλεσε επιστημονικός συνεργάτης της Μεγάλης Ορθόδοξης Χριστιανικής Εγκυκλοπαιδείας δημοσιεύοντας διάφορα βυζαντινομουσικολογικά λήμματα. Ανήκει στο Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ και είναι μέλος του πανεπιστημιακού φωνητικού συνόλου «Οι Μαῖστορες της Ψαλτικής Τέχνης», υπό τη διεύθυνση του Αχιλλέα Χαλδαιάκη. Υπηρετεί ως πρωτοψάλτης στο δεξιό αναλόγιο του Ιερού Ναού Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης Ηλιουπόλεως.

2Α

13

Αθανάσιος Γλάρος

Ένα μάθημα ζωής σε διδακτικά «*ἀπόστιχα*».

Σχόλιο στην ΚΘ' ομιλία του ιεροῦ Χρυσοστόμου

Μελέτημα ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς ΚΘ' Ὁμιλίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου μὲ τὸν τίτλο: «*Ερμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολήν, Ὁμιλία ΚΗ' . Λέγω δὲ χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ θεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων*» μὲ διήκουσα ἔννοια τῇ δημιουργίᾳ ἐνὸς πρότυπου μαθήματος καθο-

δήγησης βίου βασισμένο στην αποφθεγματική χρήση Ψαλμικῶν στίχων καὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ μηνύματος ποὺ ἐκπέμπουν. Ἡ ἐπιλογή τῶν στίχων, ὁ ἐμπλουτισμὸς ἐνὸς ἐκάστου μὲ ἓνα διδακτικὸ «ἀπόστιχο», τὸ ὁποῖο συμπυκνώνει τὴ μεταγνωστικὴ Χρυσοστομικὴ ἐρμηνεία καὶ ἡ ἀλληλουχία στίχων καὶ ἐρμηνειῶν συνθέτουν ἓνα ἔργο διαχρονικῆς ἀξίας, ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει σημεῖο ἀναφορᾶς στὸ πεδίο τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς.

Ο **Αθανάσιος Γλᾶρος** εἶναι Πρωτοβάθμιος Καθηγητὴς του Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Θρησκευολογίας του Εθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν (ΕΚΠΑ) με γνωστικὸ ἀντικείμενο «Ορθόδοξη Εκκλησιαστικὴ Γραμματεία». Με σπουδὲς στη Θεολογία, τὴν Παιδαγωγικὴ ἐπιστῆμην καὶ τὴν Προαγωγὴ Ψυχικῆς Υγείας, ἐργάστηκε ὡς δάσκαλος στὴν Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ὡς καθηγητὴς στὴν Ἀνωτέρα Εκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Αθηνῶν καὶ ἀπὸ το 2006 ὡς μέλος ΔΕΠ στὸ Πανεπιστήμιο Αθηνῶν. Διετέλεσε παραγωγὸς ραδιοφωνικῆς ἐκπομπῆς του Σταθμοῦ τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος με τίτλο «Παιδαγωγικὰ Θέματα» (1991-1999), ἐπιμελητὴς ἐκδόσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ «Νέα Σιών» (1995-2001), μέλος τῆς Συντακτικῆς Επιτροπῆς Ἐκδόσεως τῆς «Μεγάλης Ορθόδοξης Χριστιανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας» καὶ ἐπιστημονικὸς υπεύθυνος σε ἐρευνητικὰ προγράμματα στὴν Ελλάδα καὶ τὸ Ἐξωτερικόν. Ἐχει συγγράψει αρκετὲς μονογραφίες καὶ πολυάριθμα ἐπιστημονικὰ ἄρθρα, ποὺ ἔχουν δημοσιευθεῖ σε διεθνή ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ, ὀρισμένα δε ἔχουν μεταφραστεῖ στὴ ρουμανικὴ, τὴν ρωσικὴ καὶ τὴν ἀγγλική. Εἶναι μέλος τῆς Συνοδικῆς Επιτροπῆς Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ Ευποιΐας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος καὶ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, ἐνὸς ἔχει συμμετάσχει σε διακεκριμένους βυζαντινὲς χορωδίες τῶν Αθηνῶν.

14

Ευαγγελία Χαλδαιάκη

*Τεκμήρια γιὰ τὴ Σχολὴ Βυζαντινῆς καὶ Εκκλησιαστικῆς Μουσικῆς
στο Ἀρχεῖο τοῦ Ωδείου Αθηνῶν*

Ἡ πιθανότητα ἐνταξης τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στα διδασκόμενα μαθήματα τοῦ Ωδείου Αθηνῶν ἦταν ἓνα θέμα ποὺ εἶχε τεθεῖ σε συζήτηση ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ λειτουργίας τοῦ το 1874. Οἱ ἐπίσημες ἐνέργειες ἱδρύσεως Σχολῆς Βυζαντινῆς καὶ Εκκλησιαστικῆς Μουσικῆς στὸ Ωδεῖο Αθηνῶν ξεκίνησαν το 1902, με πρωτοβουλία τοῦ τότε διευθυντῆ Γεώργιου Νάζου. Ο Νάζος μετέβη το 1903 στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ συνεννοηθεῖ με τὸ Πατριαρχεῖο καὶ νὰ ἐντοπίσει ἱεροψάλτη κατάλληλο νὰ ἱδρύσει, διαμορφώσει καὶ διευθύνει τὴ Σχολὴ αὐτὴ τοῦ Ωδείου Αθηνῶν. Ἡ Σχολὴ ἐγκαινιάστηκε το 1904 με πρωτοδιδάξαντα σε αὐτὴν τὸν Κωνσταντῖνο Ἀλεξάνδρου Ψάχο, ἐνὸς ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ ὡς σήμερα. Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ωδείου Αθηνῶν ἐντοπίζονται σποραδικὰ διάφορα τεκμήρια ποὺ ἀφοροῦν τὴ Σχολὴ Βυζαντινῆς καὶ Εκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, τὰ ὁποῖα διαφωτίζουν διάφορα θέματα γύρω ἀπὸ τὴν ἱδρύση καὶ λειτουργία τῆς. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ πρακτικὰ συνεδριάσεων, ἀλληλογραφία, προγράμματα σπουδῶν, βιβλιάρια σπουδαστῶν, προ-

γράμματα συναυλιών και ποικίλα διοικητικά έγγραφα, όπως κανονισμοί, προϋπολογισμοί, προκηρύξεις διαγωνισμάτων, κ.λπ. Αναλυτικότερα παρουσιάζονται στην παρούσα ανακοίνωση.

Η **Ευαγγελία Χαλδαιάκη** έχει Πτυχίο στην Τουρκική Γλώσσα, Φιλολογία και Ιστορία από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (2014), τίτλο Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Λαογραφικές Σπουδές και τον Λαϊκό Πολιτισμό από το ίδιο Ίδρυμα (2017) και το 2022 έλαβε το διδακτορικό της δίπλωμα από το Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του ΕΚΠΑ, με τη διδακτορική διατριβή «Η δημοτική μουσική στις τουρκόφωνες και ελληνόφωνες μουσικές συλλογές της ύστερης οθωμανικής περιόδου: λαϊκός πολιτισμός και διακοινοτικές σχέσεις». Σήμερα είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Ως ερευνήτρια έχει διεξαγάγει εκτενή ιστορική έρευνα σε αρχεία, παράλληλα δε συμμετέχει σε πολυάριθμα εκπαιδευτικά και ερευνητικά προγράμματα, ενώ είναι και ενεργή μουσικός. Το έργο της σχετίζεται γενικότερα με την ελληνική και τουρκική μουσική, κουλτούρα και λαογραφία. Έχει δίπλωμα Βυζαντινής Μουσικής από το Ορφείο Ωδείο Αθηνών και διδάσκει ελληνική δημοτική μουσική σε χορωδιακό μάθημα στο Κέντρο Ελληνικής Μουσικής «Φοίβος Ανωγειανάκης». Από το 2023 διδάσκει επίσης στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εθνομουσικολογία και Μουσική Πράξη» του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ στην ειδίκευση για το παραδοσιακό τραγούδι και στο πλαίσιο του μαθήματος «Ειδικά θέματα Εθνομουσικολογίας και Πολιτισμικής Διαχείρισης της παραδοσιακής μουσικής». Έχει επίσης διδάξει μαθήματα σχετικά με την ελληνική δημοτική μουσική στο προπτυχιακό πρόγραμμα των Τμημάτων Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ και του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων ως ακαδημαϊκή υπότροφος. Από το 2025 εργάζεται ως ερευνητική συνεργάτης του Orient-Institute Istanbul για το πρόγραμμα “Corpus Musicae Ottomanicae”.

15

Χαράλαμπος Διαφωνίδης

Η διδακτική του Δημητρίου Μπαλαγεώργου στην «Διδακτική της Ψαλτικής Τέχνης» Ο αείμνηστος Δημήτριος Μπαλαγεώργος μέσα στην σπουδαία ερευνητική, συγγραφική και διδακτική του πορεία δίδαξε και στο εξ αποστάσεως προπτυχιακό πρόγραμμα του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου «Βυζαντινή Μουσική – Ψαλτική Τέχνη». Από τους πρωτεργάτες του προγράμματος, μοίρασε απλόχερα τις γνώσεις του στους σπουδαστές. Είχα την ευλογία να παρακολουθήσω δύο μαθήματα, την «Ιστορική επισκόπηση της ψαλτικής παράδοσης» και την «Διδακτική της Ψαλτικής Τέχνης». Η διάρθρωση των μαθημάτων, οι θεωρητικές και ιστορικές-μουσικολογικές πραγματείες που επέλεξε και διένειμε, το πλήθος των γνώσεων για επιμέρους θέματα και ερωτήματα που προέκυπταν, αποκάλυψαν έναν αληθινό δάσκαλο της ψαλτικής και όχι μόνο. Η εισήγηση θα εστιάσει στα θεωρητικά συγγράμματα που μελετήθηκαν στο μάθημα της «Διδακτικής» και θα παρουσιάσει τα σημεία που ο αείμνηστος συνάδελφος και καθηγητής μας θεωρούσε σπουδαιότερα, όχι μόνο ιστορικά αλλά με αναγωγή στην σύγχρονη διδακτική της ψαλτικής και στα

οφέλη που αυτή μπορεί να αποκομίσει από την γνώση των παλαιών θεωρητικών πραγματειών και μεθόδων.

Ο **Χαράλαμπος Διαφωνίδης** είναι Λαμπαδάριος του Μητροπολιτικού Ναού Τιμίου Προδρόμου Ξάνθης, πρόεδρος του Συλλόγου Ιεροψαλτών Ξάνθης και ταμίας της Ομοσπονδίας Ιεροψαλτών Ελλάδος. Έχει διδαχθεί την Ψαλτική κοντά σε δασκάλους στην Ξάνθη, στο Άγιον Όρος και στην Αθήνα. Απόφοιτος της Εκκλησιαστικής Σχολής Ξάνθης και της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης με πτυχιακή εργασία «Η αγιορειτική ψαλτική παράδοση του α΄ μισού του 19^{ου} αιώνα μέσα από το έργο των Αγιορειτών Ματθαίου Βατοπαιδινού, Ιωάσαφ Διονυσιάτη και Νικολάου Δοχειαρίτη», απόφοιτος του προπτυχιακού εξ αποστάσεως προγράμματος του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου «Βυζαντινή Μουσική – Ψαλτική Τέχνη», κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στην Τοπική Ιστορία από το ΔΠΘ με διπλωματική εργασία «Κοινωνικές και πολιτισμικές διαδρομές των ψαλτικών εντύπων στον βαλκανικό χώρο του 19^{ου} αιώνα». Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα κινούνται στην ψαλτική ανθρωπογεωγραφία, τα ψαλτικά έντυπα του 19^{ου} αιώνα, τα χειρόγραφα λίγο προ και μετά την καθιέρωση της Νέας Μεθόδου καθώς και στην ψαλτική παράδοση της Θράκης και του Αγίου Όρους, καρπούς των οποίων έχει παρουσιάσει σε συνέδρια στην Θεσσαλονίκη, στον Βόλο και την Ορεστιάδα.

16

Δημήτριος Β. Λάσκος

«Μὲ ὁδηγὸν τὴν ἀγάπην γιὰ τὴν Τέχνην καὶ μὲ προίκα τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ σπουδὴ»· ο ὑπὸ Δημητρίου Κων. Μπαλαγεώργου ιδρυθεῖς

Χορὸς Ψαλτῶν «Τρίκκης Μελωδοί»

καὶ τα εικοσάχρονα τῆς καλλιτεχνικῆς του διαδρομῆς (2004-2024)

Μὲ τὴν παροῦσα ἀνακοίνωση ἐπιχειρεῖται ἡ σκιαγράφηση τῶν λόγων πού ὁδήγησαν τὸν Δημήτριο Κων. Μπαλαγεώργο στὴ σύσταση ψαλτικοῦ χοροῦ μὲ τὴν ἐπωνυμία «Τρίκκης Μελωδοί» στὴ γενέτειρα πόλιν του, τὰ Τρίκαλα Θεσσαλίας. Παρουσιάζεται -γιὰ πρώτη φορὰ δημοσίως- «Υπόμνημα περὶ Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ περὶ ἰδρύσεως χοροῦ Ψαλτῶν στὴν πόλιν τῶν Τρικάλων» πού ἀπέστειλε ὁ λέκτωρ, τότε, Δημ. Κων. Μπαλαγεώργος στοὺς ψάλτες καὶ μαθητὲς τῆς Ψαλτικῆς τῶν περιοχῶν Τρικάλων καὶ Καλαμπάκας καὶ στὸ ὅποιο καταγράφεται τὸ σκεπτικὸ τῶν προθέσεων του καὶ οἱ σκοποὶ πού κατέστησαν ἀναγκαῖα τὴν ἵδρυση τοῦ ἐν λόγῳ καλλιτεχνικοῦ σωματείου, πρὸ εἰκοσαετίας. Σημειώνεται ὅτι ὁ ἐκλιπὼν διετέλεσε ὄχι μόνον ἰδρυτὴς, ἀλλὰ καὶ πρόεδρος, καλλιτεχνικὸς ὑπεύθυνος καὶ διευθυντὴς - χοράρχης τοῦ χοροῦ μέχρι τὸν θάνατό του. Ἐπιπλέον, ἐπιχειρεῖται ἡ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ τῆς 20ετοῦς καλλιτεχνικῆς πορείας τοῦ χοροῦ -ὑπὸ τὴ διεύθυνση, καθοδήγηση καὶ ἐπιστάσια τοῦ Δημ. Κων. Μπαλαγεώργου- ἀπὸ τὴν πρώτη του φανέρωση, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2004, ἕως καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 2023. Γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὴν προσπάθεια ἀναβίωσης τοῦ κοσμικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν -μὲ τὴν κατ' ἔτος τέλεση τῆς Τριθέκτης καὶ τῆς Παννυχίδος- στὶς ἐπαρχίες Τρικάλων, Καλαμπάκας κ. ἄ., καταγράφονται οἱ συμμετοχὲς τοῦ χοροῦ σὲ Μουσικολογικὰ Συνέδρια, ἐπιστημονικὲς ἡμερίδες, ψαλτικὲς συναντήσεις, φεστιβάλ καὶ λατρευτικὲς συνάξεις τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικόν, παρουσιάζονται οἱ ἡχογραφήσεις ψηφιακῶν δίσκων,

οί συμπράξεις καὶ συνεργασίες του μὲ ἄλλες χορωδίες καὶ ψαλτικά σύνολα καὶ γίνεται λόγος γιὰ τὶς ψαλτικοῦ περιεχομένου καὶ ἐνδιαφέροντος διαλέξεις -μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Βυζαντινομουσικολογικὲς Συναντήσεις»- ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὴν πόλη τῶν Τρικάλων σ' αὐτὴ τὴν μακρὰ περίοδο τῶν εἴκοσι ἐτῶν.

Ὁ **Δημήτριος Β. Λάσκος** γεννήθηκε στὴ Λάρισα τὸ 1977. Εἶναι διπλωματοῦχος τῆς Σχολῆς Ἡλεκτρολόγων Μηχανικῶν καὶ Μηχανικῶν Ἡλεκτρονικῶν Ὑπολογιστῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου (2000) καὶ κάτοχος μεταπτυχιακοῦ διπλώματος εἰδίκευσης τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο «Βυζαντινὴ Μουσικολογία καὶ Ψαλτικὴ Τέχνη» (2011). Ἐκπόνησε διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ τίτλο «Τὸ Ἀναστασιματάριον Δανιὴλ τοῦ πρωτοψάλτου» στὸ Τμήμα Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀναγορεύθηκε Διδάκτωρ τοῦ Τμήματος (2024). Διακόνησε στὰ ψαλτικά ἀναλόγια τῶν ἱερῶν ναῶν ἀγίας Τριάδος Ν. Κηφισιάς (1998-2001), ἀγίας Παρασκευῆς παλαιᾶς πόλεως (Βαρουσίου) Τρικάλων (2002-2022) καὶ ὁσίων Μετεωριτῶν Πατέρων Καλαμπάκας (2022-σήμερα). Ὑπῆρξε ἰδρυτικὸ μέλος, ὑπεύθυνος διδασκαλίας καὶ ἀναπληρωτῆς χοράρχης τοῦ Χοροῦ Ψαλτῶν «Τρίκκης Μελωδοί». Διδάσκει τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη στὴ Σχολὴ Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σταγῶν & Μετεώρων. Ἐργάζεται ὡς ἐκπαιδευτικὸς κλάδου ΠΕ86 (Πληροφορικῆς) στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση. Εἶναι ἑγγαμος, πατέρας τριῶν τέκνων.

2B

17

Ευάγγελος Θεοδώρου

Ἡ σιναιϊτικὴ μουσικὴ παράδοση μέσα ἀπὸ τα χειρόγραφα των συλλογῶν της Μονῆς
Στὴ σιναιϊτικὴ Βιβλιοθήκη σώζεται, μεταξύ ἄλλων, ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς μουσικῶν χειρογράφων που καλύπτουν τὴν παράδοση τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ορθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν 11^ο ἕως τὸν 19^ο αἰῶνα. Στον ἀνεκτίμητο αὐτὸ πλούτο μαρτυροῦνται ἤδη ἀπὸ τὸν 15^ο αἰῶνα ονόματα Σιναιϊτῶν πατέρων, μελουργῶν καὶ κωδικογράφων, που διέσωσαν τὴν μουσικὴ παράδοση τῆς Μονῆς Σινά στο πέρασ των αἰῶνων. Ἀπὸ τὸν 18^ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς οἱ σχετικὲς μαρτυρίες πληθαίνουν καὶ σχετίζονται κυρίως με τοὺς γνωστούς Μελετίους Σιναιῖτες, ἀλλὰ καὶ με ἄλλα πρόσωπα λιγότερο γνωστά. Σπουδαῖοι Σιναιῖτες γραφεῖς μουσικῶν χειρογράφων, συλλέκτες καὶ, κυρίως, συνθέτες συμβάλλουν με τὸ ἔργο τοὺς στὴν ἀνδιστὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴ Μονή. Ἡ παρούσα ανακοίνωση ἀναφέρεται στὴν παρουσίαση τῶν προσώπων αὐτῶν καὶ τοῦ ἔργου τοὺς, εἴτε αὐτὸ ἦταν κωδικογραφικὸ, εἴτε συνθετικὸ. Ἡ σιναιϊτικὴ μουσικὴ παράδοση περιγράφεται μέσῳ τῆς καταγραφῆς τῶν συνθέσεων τῶν Σιναιϊτῶν καὶ τῶν αυτογράφων μουσικῶν κωδίκων τοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν σχετικῶν αναφορῶν στα σημειώματα τῶν χειρογράφων τῆς σιναιϊτικῆς Βιβλιοθήκης. Τελικὸς στόχος εἶναι ἡ παρουσίαση τῆς σιναιϊτικῆς μουσικῆς παράδο-

σης όπως αυτή καταγράφεται στα χειρόγραφα των συλλογών της Μονής και η περιγραφή της μουσικής πραγματικότητας σε αυτήν, τόσο κατά τη βυζαντινή όσο και κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο.

Ο **Ευάγγελος Θεοδώρου** γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Σπάρτη. Σπούδασε στο τμήμα Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης του Τ.Ε.Ι. Αθήνας (Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής). Είναι κάτοχος πτυχίου Αγγλικής γλώσσας, τελειόφοιτος του Κεντρικού Εθνικού Ωδείου Αθηνών στο τμήμα Σύγχρονου Τραγουδιού και διπλωματούχος βυζαντινής μουσικής της Σχολής της Ι.Μ. Κηφισίας, Αμαρουσίου Ωρωπού και Μαραθώνος. Παρακολούθησε και ολοκλήρωσε τον διαδικτυακό κύκλο μαθημάτων Παλαιογραφίας του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μ.Ι.Ε.Τ. Αποφοίτησε με άριστα από τον Μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών «*Βυζαντινός κόσμος: η σχέση του με την Αρχαιότητα και τον Νεότερο Ελληνισμό*» του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Το 2024 ολοκλήρωσε το εξ αποστάσεως πρόγραμμα συμπληρωματικής εκπαίδευσης του Κέντρου Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης του ΕΚΠΑ «*Προστασία και Διατήρηση Βιβλιοθηκών και Αρχείων*». Από τον Απρίλη του 2023 είναι υποψήφιος διδάκτωρ στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Ε.Κ.Π.Α. με αντικείμενο έρευνας τη ζωή και το έργο του Αρχιεπισκόπου Σινά Νικηφόρου Μαρθάλη του Γλυκύ (π. 1660-1748). Εργάζεται ως Βιβλιοθηκονόμος-Αρχειονόμος σε εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες εντός και εκτός Ελλάδας και ψάλλει ως 6΄ ψάλτης στον Μητροπολιτικό Ναό της Σπάρτης.

18

Σάββας Πρασίτης

Η σχέση της Κύπρου με τη Μονή Σινά μέσα από τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής

Η Κύπρος διαχρονικά αποτελούσε κέντρο πολιτιστικής και καλλιτεχνικής παραγωγής. Σε αυτό συνέτειναν διάφοροι παράγοντες, μεταξύ των οποίων μπορούν να συγκαταριθμηθούν οι κατά καιρούς κατακτητές με τις μετακινήσεις από και προς το νησί, η στρατηγική θέση της Κύπρου στο άκρο της ανατολικής Μεσογείου που λειτουργούσε (και λειτουργεί μέχρι και τις μέρες μας) ως σταυροδρόμι οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών επαφών, ανταλλαγών και αλληλεπιδράσεων. Σημαντικός παράγοντας αποτελούσε και η γειτνίαση της Κύπρου με τα μεγάλα κέντρα της Μέσης Ανατολής, όπως ήταν τα Ιεροσόλυμα, η Αντιόχεια και η Μονή του Σινά. Ο κλάδος της Βυζαντινής Μουσικής δεν θα μπορούσε βεβαίως να αποτελεί εξαίρεση. Ιδιαίτερα την περίοδο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, η Κύπρος είχε αναδειχθεί, παράλληλα και με άλλες περιοχές, σε περιφερειακό κέντρο της Ψαλτικής Τέχνης, με αρκετούς μελουργούς να αναδεικνύονται σε εξέχουσες μορφές της τέχνης του Δαμασκηνού. Στην παρούσα εισήγηση θα γίνει μία πρώτη απόπειρα αδρομερούς περιγραφής της παρουσίας της Κύπρου στα μουσικά χειρόγραφα της Μονής Σινά, όπως αυτή αρρύεται κυρίως μέσα από τους αναλυτικούς καταλόγους που εξέδωσαν ο μακαριστός καθηγητής Δημήτριος Μπαλαγεώργος και η καθηγήτρια Φλώρα Κρητικού. Η παρουσίαση θα εδραστεί σε 3 άξονες, οι οποίοι είναι τα κυπριακής προελεύσεως/παραδόσεως μου-

σικά χειρόγραφα, οι Κύπριοι μελοποιοί και οι συνθέσεις τους και οι Κύπριοι κήτορες ή και κωδικογράφοι/αντιγραφείς των μουσικών χειρογράφων. Σκοπός είναι να αναδείξουμε τη στενή σχέση και επαφή που είχε η Κύπρος με την Αυτοκρατορική Μονή του Θεοβαδίστου Όρους ως σημαντικά κέντρα της Ψαλτικής Τέχνης.

Ο **Σάββας Πρασιτίτης** γεννήθηκε στην ελεύθερη επαρχία Αμμοχώστου από εκτοπισμένους γονείς. Υπηρέτησε για 25 μήνες τη στρατιωτική του θητεία και ακολούθως φοίτησε στο Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το οποίο αποφοίτησε με κατεύθυνση την Αρχαιολογία. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του παρακολούθησε μαθήματα ελληνικής παλαιογραφίας στο Κέντρο Αγιολογικών Μελετών της Ι.Μ. Αγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης. Συνάμα παρακολούθησε μαθήματα Ψαλτικής Τέχνης και είναι πτυχιούχος Βυζαντινής Μουσικής. Παράλληλα συμμετείχε σε ανασκαφές παλαιοχριστιανικής βασιλικής στη γενέτειρά του Σωτήρα Αμμοχώστου, ενώ κατά τα έτη 2011-2016 ήταν επιστημονικός συνεργάτης της Ιεράς Μητροπόλεως Κυρηνείας. Με αυτή την ιδιότητα συμμετείχε σε αποστολές στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και αλλαχού, όπως επίσης και στις εργασίες της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου στο Κολυμπάρι Κρήτης, ενώ παράλληλα διετέλεσε μέλος της Συνοδικής Επιτροπής Μνημείων και Τέχνης και της Συνοδικής Επιτροπής Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Κύπρου. Από το 2019 ίδρυσε μαζί με συνεργάτες το Κυπριακό Ινστιτούτο Επιστημονικών και Ιστορικών Ερευνών, με πιο σημαντικό ολοκληρωμένο έργο τη ψηφιοποίηση και καταλογογράφηση των μουσικών χειρογράφων της Ιεράς Μονής Κύκκου, ως επίσης και άλλων Μονών και Μητροπόλεων στην Κύπρο. Έλαβε τίτλο ειδίκευσης (Master) από τη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. αφού εκπόνησε διπλωματική εργασία σε σχέση με τα κυπριακά μουσικά χειρόγραφα στο Άγιον Όρος, ενώ τώρα εκπονεί διδακτορική διατριβή στον ίδιο κλάδο. Έχει συγγράψει άρθρα για επιστημονικά περιοδικά, ενώ έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και σεμινάρια που αφορούν τους κλάδους της Αρχαιολογίας και της Βυζαντινής Μουσικής. Ερευνητικά του ενδιαφέροντα αποτελούν κυρίως η μεταβυζαντινή αρχαιολογία, η κυπριακή χειρόγραφη ψαλτική παράδοση και τέχνη, οι σχέσεις Κύπρου με άλλες περιοχές υπό το πρίσμα της Ψαλτικής Τέχνης και η εκκλησιαστική Ιστορία της Κύπρου. Μιλά αγγλικά και γερμανικά.

19

Εμμανουήλ Ξυνάδας

Πτυχές της ψαλτικής παράδοσης των Ιεροσολύμων.

Μελοποιοί, εξηγητές, πρωτοψάλτες και μουσικοδιδάσκαλοι της Σιώνιτιδος Εκκλησίας Αν και τα Ιεροσόλυμα αποτέλεσαν ισχυρό δρασκευτικό κέντρο λόγω της ύπαρξης των παναγίων προσκυνημάτων εκεί, εντούτοις η ανάπτυξη της Ψαλτικής Τέχνης δεν ακολούθησε πορεία εξέλιξης αντίστοιχη με άλλα δρασκευτικά κέντρα, όπως π.χ. η Κωνσταντινούπολη και το Άγιον Όρος. Όπως διαπιστώνεται από το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα της Ψαλτικής, ιδιαίτερος δε τους χειρόγραφους μουσικούς κώδικες, η ύπαρξη Ιεροσολυμιτών μελοποιών σπανίζει και περιορίζεται, κυρίως, στην μετά τον 16^ο αιώνα περίοδο. Στην εισήγηση παρουσιάζονται πρόσωπα μελοποιών, εξηγητών, μουσικοδιδασκάλων, κωδικογράφων κ.ά, οι οποίοι καταγράφονται

στους χειρόγραφους κώδικες και αποδεδειγμένα σχετίζονται με οποιοδήποτε τρόπο με την Εκκλησία των Ιεροσολύμων, τα πανάγια προσκυνήματα συμπεριλαμβανομένου και του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη και δραστηριοποιήθηκαν κυρίως κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα. Παράλληλα, παρουσιάζεται η πολιτισμική σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα στα παραπάνω εκκλησιαστικά κέντρα, με επίκεντρο την Ψαλτική Τέχνη, και αναδεικνύεται η μεταξύ τους αλληλεπίδραση, η οποία ενισχύονταν μέσα από τις ανταλλαγές – μετακινήσεις προσώπων, καθώς και από την δραστηριότητα του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη. Σκοπός της εισήγησης είναι να αναδείξει τα συγκεκριμένα πρόσωπα, να τα εντάξει στο γενικό ιστορικό πλαίσιο της Ψαλτικής της περιόδου, στην οποία δραστηριοποιήθηκαν, να ερευνήσει και να παρουσιάσει το θεωρητικό, μελοποιητικό, εξηγητικό και κωδικογραφικό τους έργο.

Ο **Εμμανουήλ Ξυνάδας** είναι απόφοιτος του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος (2006) με ειδίκευση στη Βυζαντινή Μουσικολογία και Ψαλτική. Το 2013 αναγορεύτηκε διδάκτορας του Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος Πτυχίου και Διπλώματος Βυζαντινής Μουσικής. Τον Απρίλιο του 2021 εκλέχτηκε Επίκουρος Καθηγητής (επί θητεία) στο γνωστικό αντικείμενο «Ιστορική Βυζαντινή Μουσικολογία», στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Βελλάς Ιωαννίνων και από το Σεπτέμβριο του 2022 υπηρέτησε στην Πατριαρχική Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Κρήτης. Τον Νοέμβριο του 2024 εκλέχτηκε Επίκουρος Καθηγητής (επί θητεία) στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. στο γνωστικό αντικείμενο «Χριστιανικός Πολιτισμός και Παράδοση». Το ερευνητικό του πεδίο αναπτύσσεται στη νεότερη και σύγχρονη εκκλησιαστική ιστορία, ενώ στα επιμέρους ερευνητικά του ενδιαφέροντα εντάσσονται η ιστορία της Ψαλτικής Τέχνης, η έρευνα και ανάδειξη στοιχείων των τοπικών εκκλησιαστικών παραδόσεων, καθώς και η μελέτη ζητημάτων που σχετίζονται με την υλική και άυλη χριστιανική πολιτιστική κληρονομιά.

2Γ

20

Κυριάκος Καλαϊτζίδης

*Ο λογαοιδικός ή εκφωνητικός τρόπος και η εμμελής απαγγελία
ως ιδιωματική αυτοσχεδιαστική πρακτική στην Ψαλτική Τέχνη*

Ο λογαοιδικός τρόπος έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας τόσο στην ελληνική μουσική πρακτική, όσο και σε εκδηλώσεις της καθημερινότητας, άλλοτε με διευρυμένα και άλλοτε με περιορισμένα περιθώρια αυτοσχεδιασμού. Ο ιδιαίτερος αυτός τρόπος εκφοράς της ανθρωπίνης φωνής επισημαίνεται ήδη από τον Αριστείδη Κοϊντιλιανό και οι ρίζες του ανάγονται στην αρχαιότητα. Από την άλλη, ο αυτοσχεδιασμός αποτελεί αφοριστικό χαρακτηριστικό όλων των μουσικών πολιτισμών. Στα Νέα Ελληνικά ο όρος εμφανίζει μία πολυσημία και χρησιμοποιείται άλλοτε με θετικό και άλλοτε με αρνητικό πρόσημο. Προσδιορίζει κάτι που γίνεται χωρίς προετοιμασία,

προγραμματισμό, οργάνωση, σκέψη ή μέθοδο, δηλαδή με προχειρότητα και επιπολαιότητα, μία αυθόρμητη παρόρμηση λόγων ή έργων. Ωστόσο, στη μουσική ο αυτοσχεδιασμός προϋποθέτει κατά περίπτωση εξαιρετικές ικανότητες, μακροχρόνια εμπειρία και βαθιά γνώση της παράδοσης εντός της οποίας επιτελείται, οπότε αναφερόμαστε πλέον σε «ιδιωματικό αυτοσχεδιασμό» που διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες. Ο ιδιωματικός αυτοσχεδιασμός είναι ένα από τα κύρια μορφολογικά στοιχεία της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς, αν και ο όρος «αυτοσχεδιασμός» και το αντίστοιχο ρήμα «αυτοσχεδιάζω» απουσιάζουν εντελώς από το λεξιλόγιο των υποκειμένων της μουσικής πράξης. Οι συντελεστές δεν έχουν συνείδηση ότι «αυτοσχεδιάζουν», αλλά ότι εκφράζονται εντός ενός συγκεκριμένου είδους που ορίζεται από όρια και όρους ελευθερίας. Η λειτουργική πράξη έχει διαφυλάξει μέχρι τις μέρες μας ως ζώσα παράδοση τον λογαοιδικό ή εκφωνητικό τρόπο ο οποίος και διέπεται από ορισμένους «άγραφους» κανόνες, αφήνοντας παράλληλα περιθώρια ελευθερίας κατά την επιτέλεση, με γνώμονα πάντα τον σεβασμό του λειτουργικού ήθους. Είναι πολύ πιθανό, μάλιστα, αυτός ο αρχαίος τρόπος εκφοράς της φωνής, με την εκτενέστερη ή βραχύτερη μελισματική μεταχείριση να υπήρξε η απαρχή και για άλλα, συναφή, είδη, όπως ο αμανές, τα άρρυθμα επιτραπέζια τραγούδια, το ταξίμι αλλά και για παρεμφερή αυτοσχεδιαστικά είδη του ευρύτερου γεωγραφικού-πολιτισμικού χώρου της Ανατολικής Μεσογείου. Στην ανακοίνωση εξετάζεται ο λογαοιδικός τρόπος ως ιδιωματική αυτοσχεδιαστική πρακτική στην Ψαλτική Τέχνη.

Ο Κυριάκος Κалаϊτζίδης διδάχθηκε Βυζαντινή Μουσική από τον τ. Άρχοντα Λαμπαδάριο της Μ.χ.Ε. Ελευθέριο Γεωργιάδη και ολοκλήρωσε την διδακτορική του διατριβή υπό την επίβλεψη του Γρ. Θ. Στάδη ως υπότροφος του ιδρύματος «Mundo en Harmonia». Ως μέλος του «Εν χορδαίς» ή ως σολίστ έχει δώσει πάνω από 2000 συναυλίες σε 50 χώρες συμμετέχοντας σε μεγάλα φεστιβάλ και κορυφαίους συναυλιακούς χώρους, όπως το Sydney Opera House, η φιλαρμονική του Βερολίνου, η Salle Pleyel (Παρίσι), το Lincoln Center (Νέα Υόρκη), το Maison Symphonique (Μόντρεαλ), το Metropolitan Museum of Art (Νέα Υόρκη), η Βιβλιοθήκη Αλεξανδρείας, το Sori Festival (Ν. Κορέα), η Όπερα της Λυών, το Hong Kong Concert Hall, η Alte Oper (φρανκφούρτη), το Fes Festival (Μαρόκο), το Melbourne Recital Centre, το Cervantino Festival (Μεξικό), το Shanghai World Music Festival και πολλά άλλα. Έχει δώσει διαλέξεις, σεμινάρια και workshops στα Πανεπιστήμια Princeton, Harvard, Ca' Foscari (Βενετία), Τορίνο και Στρασβούργου, στα Κονσερβατορά της Κωνσταντινούπολης, της Τύνιδας, του Αμμάν, της Βηρυτού και του Καΐρου, στη Sibelius Academy (Ελσίνκι), στο Holly Cross College (Βοστώνη), ενώ για το χειμερινό εξάμηνο του 2015 ήταν επισκέπτης καθηγητής στο Yildirim Beyazit University (Άγκυρα). Έχει δημοσιεύσει πολλές μελέτες και ψηφιακούς δίσκους για την ελληνική παραδοσιακή μουσική και τις παραδόσεις της Μεσογείου. Συνθέσεις του περιλαμβάνονται στα άλμπουμ «Προσμονή», «Εξορία», «Το παραμύθι της μουσικής» και «Τα μουσικά ταξίδια του Μάρκο Πόλο» (βραβείο “Academie Charles Cros” 2014). Η διδακτορική του διατριβή με θέμα «Μεταβυζαντινά μουσικά χειρόγραφα ως πηγή για την Κοσμική μουσική της Ανατολής» έχει δημοσιευτεί στα αγγλικά από το Orient-Institut Istanbul και τον οίκο

Ergon-Verlag (Οκτώβριος 2012) και στα ελληνικά από το Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας (Οκτώβριος 2020). Έχουν εκδοθεί επίσης τα βιβλία του «Ζαχαρίας χα-
νεντές», (κριτική έκδοση των έργων κοσμικής και εκκλησιαστικής μουσικής, στη
σειρά «Μεγάλοι Δεξιότεχνες της Μεσογείου», Έργο MediMuses στο πλαίσιο του
ευρωπαϊκού προγράμματος Euromed Heritage II, Θεσσαλονίκη 2005) και «Το
ούτι, Μέθοδος εκμάθησης, τόμος Α΄», «Εν χορδαίς» 1996. Β΄ έκδοση 2000, Γ΄
έκδοση 2004. Από τον Ιούλιο του 2020 είναι Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμή-
ματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Αναλυτικό βιογραφικό: <https://music.uoi.gr/kyriakoskalaitzidis/>

21

Άγγελος Σέφκας

*Η σημασία της καταλογογράφησης των εκφωνητικών χειρογράφων,
όπως καταδεικνύεται από τα μετεωρητικά σπαράγματα*

Σε μία πρόσφατη επίσκεψή μου στην Ι. Μ. Αγίου Στεφάνου Μετεώρων μού έκανε
ιδιαίτερη εντύπωση η ύπαρξη ενός σπαράγματος με ευαγγελική περικοπή στο ο-
ποίο είναι εμφανή τα εκφωνητικά σημάδια. Φυσικά, η ύπαρξη των εκφωνητικών
σημαδιών δεν αποτελούσε από μόνη της κάποια έκπληξη. Η όντως έκπληξη, όμως,
ήταν η τιτλοφόρηση του ως «περγαμινό σπάραγμα με μεγαλογράμματη γραφή του
6^{ου} αι.». Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για μια περίπτωση χειρόγραφου σπαράγμα-
τος από ευαγγέλιο ή ευαγγελιστάριο με μεγαλογράμματη οξυκόρυφη όρθια γραφή
και με εκφωνητική σημειογραφία. Σύμφωνα με τον καθηγητή Γρηγόριο Στάδη, «ή
χρονική διάρκεια της εκφωνητικής σημειογραφίας εκτείνεται σε όκτω αιώνες, απ' τόν
η' μέχρι τόν ιε', ή σε δέκα αιώνες, μία χιλιετία, αν πάμε προς τα πίσω προς τόν σ'
αίωνα και τα πρώτα σαφή άλλ' αραιά δείγματα παρασημάνσεως τῶν ἀναγνωσμάτων με
τὰ ἐκφωνητικά σημάδια» [Γρηγορίου Θ. Στάδη, «Ιστορία καὶ παρουσίαση τῆς ἐκφω-
νητικῆς σημειογραφίας», Συμβολή στη Μνήμη του Γεωργίου Στ. Αμαργιανάκη
(1936-2003) - Μελέτες καὶ κείμενα συναδέλφων καὶ μαθητῶν του, Εθνικό και Κα-
ποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών - Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Αθήνα 2013, σσ.
335-336]. Ωστόσο, σε αυτήν την περίπτωση, τα δείγματα δεν είναι «αραιά» αλλά
εμφανίζονται ανά κώλον (μουσικορητορική ενότητα) με ερυθρά μελάνη και οι ομοι-
ότητες με άλλα δείγματα εκφωνητικών χειρογράφων του 8^{ου}, 9^{ου} και 10^{ου} αιώνα είναι
εμφανείς. Επομένως, εύκολα γεννάται το ερώτημα: είναι όντως περίπτωση χειρο-
γράφου του δου αι. (ίσως η αρχαιότερη ή μία από αυτές) ή χρήζει επιπλέον μελέτης
και ορθότερης χρονολογικής τοποθέτησης; Το παραπάνω παράδειγμα καταδει-
κνύει μια ανάγκη που πηγάζει από τη μελέτη της εκφωνητικής σημειογραφίας και
δεν είναι άλλη από την καταλογογράφηση των χειρογράφων της. Η προσπάθεια
αυτή, ήδη δρομολογημένη και σταδιακά υλοποιούμενη, ξεκίνησε από τα χειρό-
γραφα των Μονών του Αγίου Όρους και τα πρώτα δείγματα ήταν αρκετά ενθαρ-
ρυντικά. Αρχικά, είναι δυνατή η απόδειξη προφορικών παραδόσεων μέσω ιστορι-
κών στοιχείων και δεδομένων. Επιπλέον, μπορεί με μεγαλύτερη ευκολία να μελε-
τηθεί η πορεία της εκφωνητικής τέχνης, όχι μόνο σημειογραφικά αλλά και απαγ-
γελτικά. Συν τοις άλλοις, υπάρχει η δυνατότητα να μελετηθεί η ταύτιση γραφών
ή σκριπτορίων αλλά και η σχέση της Κωνσταντινούπολης με άλλα σημεία της Αυ-
τοκρατορίας σε επίπεδο επάλληλων μουσικών ή λειτουργικών παραδόσεων. Τέλος,

η συγκριτική μελέτη χειρογράφων κάθετα (οι ίδιες περικοπές σε βάθος χρόνου) ή οριζόντια (οι ίδιες περικοπές από διαφορετικά λεξιονάρια) με την προφορική παράδοση, όπως αποτυπώνεται από την πρώτη έκδοση της νέας μεθόδου του Άντον Παν ή από τις πρώτες ηχητικές καταγραφές του Ιακώβου Ναυπλιώτου, μπορεί να δώσει πιθανές προοπτικές επίλυσης των προβλημάτων της σύγχρονης απαγγελίας, μιας και πλέον απέχουμε τόσο από την μελέτη όσο και από την κατανόηση της κοινής ελληνιστικής. Επομένως, μια εξειδικευμένη μελέτη για το φερόμενο ως ένα από τα αρχαιότερα δείγματα εκφωνητικής σημειογραφίας με απώτερο σκοπό την εν γένει σπουδή της μέσω της καταλογογράφησης των σχετικών χειρογράφων αποτελεί μεγάλη ανάγκη, η οποία βήμα-βήμα, συν Θεώ, θα προχωρά με την ελπίδα να μοιραστούμε σκέψεις και συμπεράσματα σε μια μελλοντική συνάντηση.

Ο Άγγελος Σέφκας, γεννημένος στη Θεσσαλονίκη το 1993, από πολύ μικρή ηλικία ασχολήθηκε με την Ψαλτική, αποκτώντας σύντομα το αντίστοιχο Πτυχίο και Δίπλωμα. Το 2012 εισήχθη στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ενώ το 2019 έλαβε μεταπτυχιακό δίπλωμα σπουδών από το Τμήμα Μουσικών Σπουδών του ΑΠΘ με τίτλο εργασίας: «Η Εκφωνητική Τέχνη και Σημειογραφία στην Ψαλτική (9^{ος}-14^{ος} & 19^{ος}-20^{ος} αι.)». Το προηγούμενο έτος (2023) ξεκίνησε την εκπόνηση της διατριβής του, ως υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και χριστιανικού Πολιτισμού του ΑΠΘ, με θέμα την Ανάγνωση και την Εκφώνηση αγιογραφικών και άλλων λειτουργικών κειμένων από το Βυζάντιο ως τις μέρες μας. Παράλληλα, εργάζεται ως φιλόλογος στη δευτεροβάθμια ιδιωτική εκπαίδευση, είναι α΄ ψάλτης στον Ι. Ν. Παναγούδας – Γοργοϋπηκόου Θεσσαλονίκης και διδάσκει την Ψαλτική Τέχνη.

22

Μιχαήλ Στρουμπάκης

Ἡ μουσικὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἱ. Σκήτης τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Χίου. Συνοπτικὸς κατάλογος

Στὸ Προβάτειο Ὅρος τῆς Χίου δεσπόζει ἡ Σκήτη τῶν Ἁγίων Πατέρων Νικήτα, Ἰωάννη καὶ Ἰωσήφ. Ἡ Σκήτη ἔχει νὰ δείξει μακρὰ ἱστορία μοναχικῆς ἀσκήσεως. Ἡ παρουσία τῶν μοναχῶν τῆς Σκήτης γίνεται ἔντονη κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, ὅταν ὁ μοναχὸς Παχώμιος ἐγκαθίσταται σ' αὐτὴν καὶ ὀργανώνει τὴ μοναστικὴ ζωή. Ἐνα σημαντικό κομμάτι τῆς μοναστικῆς ζωῆς εἶναι ἡ θεία λατρεία καὶ οἱ Ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἐπενδύονται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν μουσικὴ. Ὅπως ἔχει διαπιστωθεῖ ἔπειτα ἀπὸ ἔρευνα στὴ βιβλιοθήκη τῆς Σκήτης, οἱ μοναχοὶ τῆς ἐπιδόθηκαν μὲ ζῆλο στὴν καλλιέργεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ παροῦσα ἐργασία ἐπικεντρώνεται στὴν παρουσίαση τοῦ συνοπτικοῦ καταλόγου τῶν μουσικῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων τῆς βιβλιοθήκης, μὲσω τοῦ ὁποίου μποροῦμε νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σκήτης, τὶς μουσικὲς προτιμήσεις τῶν μοναχῶν, τὶς σχέσεις τοὺς μὲ διδασκάλους τῆς ψαλτικῆς στὴ Χίο κατὰ τὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα καὶ τέλος τὴ σχέση τοὺς μὲ ἄλλα ψαλτικὰ περιβάλλοντα ἐκτὸς Χίου. Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ προπομπὴ δύο ἄλλων ἐργασιῶν ποὺ ἐτοιμάζονται σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ψαλτικῆς στὴ Χίο κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα καὶ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν Μονῶν, Σκητῶν καὶ Ἐνοριῶν τῆς Χίου.

Ο **Μιχαήλ Στρουμπάκης** γεννήθηκε στη Χίο το 1971. Είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορικής Βυζαντινής Μουσικολογίας στην Πατριαρχική Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Κρήτης. Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1993) και Βυζαντινή Μουσική στο Ίδρυο «Ν. Σκαλκώτας» (Αθήνα) απ' όπου πήρε και το Δίπλωμά του (1992). Έλαβε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών (Θεολογική Σχολή) Μεταπτυχιακό Τίτλο (Master) στην Έκκλησιαστική Ιστορία (2001) και αναγορεύθηκε Διδάκτορας του ίδιου Πανεπιστημίου και Σχολής (2007) με θέμα της διδακτορικής του Διατριβής: *Νικόλαος ο Δοχειαρίτης και η συμβολή του στην Ψαλτική Τέχνη*. Τα έρευνήματα του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής, τη Μορφολογία, την Παλαιογραφία και την Ύμνολογία. Από το 2000 συμμετέχει σε Συνέδρια και άλλες παρουσιάσεις. Τελευταίο του εκδεδωμένο έργο είναι ο *Αναλυτικός Περιγραφικός Κατάλογος των Μουσικών Χειρογράφων της Βιβλιοθήκης Χίου «Κοραής»* [Χίος 2020]. Συνεργάστηκε με την Μεγάλη Όρθόδοξη Χριστιανική Έγκυκλοπαίδεια (MOXE) και περιστασιακά με τη Ρωσική Όρθόδοξη Έγκυκλοπαίδεια, γράφοντας άρθρα σχετικά με την Ιστορία της Εκκλησιαστικής Μουσικής. Είναι μέλος έπιστημονικών Έταιρειών (ISOCM-Joensuu [2011], Έταιρεία Έλληνικής Γλώσσας και Μουσικής-Ηράκλειο [2014]). Από τον Οκτώβριο του 2023 είναι Πρόεδρος του Ακαδημαϊκού Συμβουλίου της Πατριαρχικής Ανώτατης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Κρήτης. Παράλληλες δραστηριότητές του είναι ή σύνθεση ύμνων Βυζαντινής Μουσικής και ή παραδοσιακή καλλιγραφία βυζαντινής μουσικής. Είναι Α΄ ψάλτης του Ί. Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (Παναγίας Σταυροφόρων) Ήρακλείου Κρήτης.

23

Κωνσταντίνος Κατσίκης

Χειρόγραφοι μουσικοί κώδικες της Μονής Ζάβορδας Γρεβενών

Η Μονή του Αγίου Νικάνορος (Ζάβορδα) είναι ένα από τα σημαντικότερα μοναστικά κέντρα του 16ου αι. στη Μακεδονία. Βρίσκεται στα βορειοδυτικά του όρους Βούνασα (κοινώς Μπουνάσια), δίπλα στον ποταμό Αλιάκμονα, πάνω σε απόκρημνο λόφο που ονομάζεται Καλλίστρατον όρος και αποτελεί τμήμα της οροσειράς των Καμβουνίων. Ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 1532–1534 από τον μοναχό Νικάνορα, που καταγόταν από τη Θεσσαλονίκη. Η μονή υπαγόταν αρχικά στην Αρχιεπισκοπή Αχριδών και ήταν σταυροπηγική, ενώ από το 1767 υπάγεται στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Κωνσταντινούπολη). Στη μονή Ζάβορδας διασώζεται σημαντικότερο ιστορικό αρχείο με παλαιούς και σπάνιους χειρόγραφους κώδικες, παλαιύτυπα βιβλία αλλά και έγγραφα που αφορούν στην τοπική ιστορία, ενώ στο σκευοφυλάκιό της διατηρούνται σημαντικά εκκλησιαστικά κειμήλια της μεταβυζαντινής περιόδου. Όσοι κώδικες της μονής σώθηκαν από καταστροφές, κλοπές και την πλημμυρή φύλαξη είχαν καταγραφεί δύο φορές στα νεότερα χρόνια: μία εγκυρότατη αλλά περιληπτική καταγραφή από τον Λίνο Πολίτη (1960) και μία δεύτερη, πιο αναλυτική περιγραφή τους από τον μακαριστό Μητροπολίτη Γρεβενών Σέργιο Σιγάλα (1991). Από το πλούσιο αυτό αρχείο ξεχωρίσαμε συνολικά δέκα μουσικούς χειρόγραφους κώδικες. Συγκεκριμένα, εντοπίσαμε δύο Ειρμολόγια, δύο Στιχηράρια, τρεις κώδικες Αναστασιματαρίου και Ανθολογίας Παπαδικής, δύο Ανθολογίες Πα-

παδικής και ένα εγχειρίδιο, πιθανόν «τετράδιο» μαθητού της Νέας Μεθόδου. Χρονολογούνται από τον 15^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα. Πρόκειται για υλικό πολύτιμο για τη μελέτη της «μουσικής» ιστορίας της μονής, αλλά και της ευρύτερης περιοχής γενικότερα. Οι μουσικοί κώδικες της μονής Ζάβορδας απετέλεσαν το υλικό της διπλωματικής μου εργασίας στο Μεταπτυχιακό Τμήμα Σπουδών του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, ενώ μια πρώτη («φιλολογική» και «αρχαιολογική») παρουσίασή τους πραγματοποιήθηκε στη Β' [Θ'] Συνάντηση Ελλήνων Βυζαντινολόγων (Πάτρα, 13-15 Δεκεμβρίου 2017). Με την παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται η ανάδειξη των πρώτων μουσικολογικών παρατηρήσεων της έρευνας.

Ο **Κατσίκης Κωνσταντίνος** είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ. (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας), Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας (ΑΠΘ), ΜΔΕ Βυζαντινής Μουσικολογίας – Υμνολογίας (ΑΠΘ), Υποψήφιος διδάκτωρ Βυζαντινής Μουσικολογίας (ΑΠΘ) [υπευθ. καθηγητής: Εμμανουήλ Γιαννόπουλος], Αρχαιολόγος του Υπουργείου Πολιτισμού (Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης), Ιεροψάλτης (Α' ψάλτης Ιερού Ναού Παναγίας Γοργοϋπηκόου Ευόσμου Θεσσαλονίκης).

3A

24

Εμμανουήλ Γιαννόπουλος

Οι «εξ Αγχιάλου» διαλάμπαντες στην Ψαλτική Τέχνη και το έργο τους

Η Αγχιάλος (σήμερα: Pomorie της Βουλγαρίας), αρχαία ελληνική πόλη στα παράλια του Ευξείνου Πόντου, απετέλεσε την γενέθλια πόλη σπουδαίων εκκλησιαστικών μουσικών οι οποίοι έδρασαν και έξω από τα όριά της, δημιουργώντας πολυεπίπεδο ψαλτικό έργο. Στην παρούσα εισήγηση ιχνηλατείται και παρουσιάζεται αυτό, μέσα από έρευνα στη χειρόγραφη παράδοση και άλλες πηγές.

Ο **Εμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλος** είναι καθηγητής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Σχολής Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είναι συγγραφέας πολλών επιστημονικών βιβλίων, άρθρων, μελετών, καταλόγων χειρογράφων ψαλτικής και είναι επίσης τακτικός εισηγητής σε διεθνή μουσικολογικά και άλλα συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, όπου δίνει σχετικές διαλέξεις και οργανώνει σεμινάρια εκμάθησης της Ψαλτικής. Το κύριο βάρος της επιστημονικής του έρευνας δίδεται, αφενός στην χειρόγραφη παράδοση της Ψαλτικής (από τη συστηματική μελέτη της οποίας προκύπτουν πλήθος στοιχείων για την ιστορία, τις μεγάλες μορφές, την μορφολογία, την θεωρία, την εξέλιξη και διάδοση, κ.ά. της σπουδαίας αυτής τέχνης), αφετέρου στην σχέση λόγου και μέλους και στην λειτουργική επιτέλεση του εκκλησιαστικού μέλους.

Ιστοσελίδα: <http://users.auth.gr/mangian>

Παναγιώτης Μανουσάκης

Η ψαλτική παράδοση της Ρόδου κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο

Ο τίτλος «Η ψαλτική παράδοση της Ρόδου κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο», δηλώνει πως αφορά τους μουσικούς που φέρουν την καταγωγή τους από την Ρόδο και χρονικά ορίζονται κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, από το 1400 έως αρχές του 1800. Η παρούσα εισήγηση παρουσιάζει τα πρώτα αποτελέσματα στη μέχρι στιγμής έρευνα από το πηγαίο υλικό. Αφορά τα πρόσωπα που έχουν σχέση με την ψαλτική παράδοση της Ρόδου όσο και την εργογραφία τους. Το χρονικό διάστημα είναι ιδιαίτερα μεγάλο. φαίνεται πως υπάρχουν επιρροές από την Κωνσταντινούπολη και την Μικρά Ασία. Ευελπιστούμε με τη σύνταξη της διδακτορικής διατριβής μας να εξάγουμε και άλλα αποτελέσματα πέρα από αυτά της παρούσας παρουσίασης.

Ο **Παναγιώτης Μανουσάκης** γεννήθηκε στη Ρόδο, απ' όπου και κατάγεται. Σπούδασε στο Τμήμα Μαθηματικών του Α.Π.Θ., όπου ολοκλήρωσε τις σπουδές του το 2014. Το 2019 άρχισε σπουδές στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου (European University of Cyprus) στο Τμήμα «Βυζαντινή Μουσική-Ψαλτική Τέχνη», τις οποίες ολοκλήρωσε το 2023. Το 2021 άρχισε μεταπτυχιακές σπουδές στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ. με θέμα διπλωματικής «Φώτιος Παπαδόπουλος - ένας σημαντικός μουσικός και το έργο του» και σύμβουλο τον καθηγητή Εμμ. Γιαννόπουλο με βαθμό «Άριστα» (9.91). Το 2023 ξεκίνησε τον Γ' κύκλο Σπουδών στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού στον Τομέα Λατρείας Αρχαιολογίας και Τέχνης, με σύμβουλο τον καθηγητή Ι. Λιάκο και θέμα «Ρόδιοι μελουργοί Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής περιόδου». Σπούδασε την Βυζαντινή Μουσική από τα Γυμνασιακά του χρόνια κοντά στον Πρωτοψάλτη και Άρχοντα Υμνωδών Μ.τ.Χ.Ε. Εμμανουήλ Θεουλάκη και πήρε το Δίπλωμά του το 2009 σε ηλικία 19 ετών. Είναι κάτοχος πτυχίων Ωδικής, Ειδικού Αρμονίας, Αντίστιξης και Φούγκας. Εργαζόταν παράλληλα με τις σπουδές του ως καθηγητής Μαθηματικών σε Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια της Ρόδου. Από το 2023 είναι ιδιοκτήτης οικοδιδασκαλείου Μαθηματικών. Από το 2013 εργάζεται ως καθηγητής Βυζαντινής και Ευρωπαϊκής Μουσικής στα Ωδεία «Μουσικοί Ορίζοντες» της Αθήνας και από το 2020 στο Παράρτημα του Ελληνικού Ωδείου της Ρόδου. Το 2019 του ανατέθηκε το δεξιό αναλόγιο του Μητροπολιτικού Ναού Ρόδου και εκλέχτηκε χοράρχης του Συλλόγου Ιεροψαλτών Ρόδου «Ευάγγελος Μουτάφης». Συμμετείχε ως ομιλητής στα συνέδρια: «*Η μουσική βοά τη Οικουμένη*» του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, «*Ο Μητροπολιτικός Ιερός Ναός της Ρόδου: Η διαδρομή στο χρόνο*» της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου, «*Διεθνές Επιστημονικό Βυζαντινομουσικολογικό Συνέδριο στη μνήμη του Δημητρίου Κων. Μπαλαγεώργου (+ 2 Ιουνίου 2023)*» του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, «*Θ' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό, Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης - Σχολές/Σχολεία και Πρόγραμμα/Διδασκαλία της Βυζαντινής Μουσικής - Ψαλτικής Τέχνης*» του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας και στο «*8ο Διεθνές Επιστημονικό Εργαστήριο*» της Αγιορειτικής Εστίας. Ακόμα, συμμετείχε ως εκπρόσωπος της Ψαλτικής Τέχνης και της Βυζαντινής Μουσικής της Ρόδου, στο Πρόγραμμα του Ιδρύματος «Chants de Sion».

26

Άννα Μεσολωρά

Όψεις της τελετουργικής και ψαλτικής πράξης της Κεφαλονιάς

Η επι έξι συναπτούς αιώνες κατοχή των Επτατανήσων από πέντε δυτικής προέλευσης ετερόδοξους κατακτητές δημιουργεί ερωτηματικά αναφορικά με την επιρροή που ασκήθηκε στον πολιτισμό τους και δη στην λειτουργική και ψαλτική πράξη της εκκλησίας τους. Με προσφυγή στα ιστορικά, εκκλησιαστικά και μουσικά αρχεία και στον απόηχο της πρόσφατα εγκριθείσας διατριβής μας για την ψαλτική παράδοση της Κεφαλονιάς θα επιχειρήσουμε να δώσουμε μια σύντομη απάντηση στα ερωτήματα αυτά, κυρίως, όσον αφορά τον τόπο καταγωγής μας, την Κεφαλονιά.

Η **Άννα Μεσολωρά** γεννήθηκε στην Γλασκώβη Μεγάλης Βρετανίας. Είναι πτυχιούχος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και Αριστούχος διδάκτωρ του ίδιου τμήματος με θέμα “Η ψαλτική παράδοση της Κεφαλονιάς”. Έχει δίπλωμα Βυζαντινής Μουσικής από το Ωδείο Αιγάλεω, πτυχίο Ωδικής από τη Σχολή Μουσικής Ντο-Ρε-Μι του Αργοστολίου, πτυχίο Αρμονίας και Αντίστιξης τάξη Μπάμπη Κανά από το Ωδείο Αθηνών και πτυχίο Πιάνου από το Ωδείο του Πειραιϊκού Συνδέσμου τάξη Θάλειας Μοίρα. Έχει λάβει μέρος σε συνέδρια και συγκεκριμένα στο ΣΤ΄ Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό «Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης» με θέμα: «Ιωάννης Κονιδάρης, ο Κεφαλονίτης μαθητής του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος», στο ΙΑ΄ Πανιώνιο Συνέδριο με κοινή ανακοίνωση με τον κο Γρηγόρη Αναστασίου με θέμα: «Η αποκειμένη στην βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας συλλογή μουσικών χειρογράφων της οικογένειας Κονιδάρη και η σπουδαιότητα της για τη μελέτη της Κεφαλληνιακής ψαλτικής», στο Διεθνές Επιστημονικό Βυζαντινομουσικολογικό Συνέδριο στη μνήμη του Δ. Κων. Μπαλαγεώργου με θέμα: “Όψεις της τελετουργικής και ψαλτικής πράξης της Κεφαλονιάς” καθώς και στο Επτανησιακό Συνέδριο για την Επτανησιακή Λατρεία και Μουσική στις 11/11/24 με θέμα “Κεφαλληνιακή Ψαλτική”. Έχει παρακολουθήσει μαθήματα παλαιογραφίας με τον Α. Τσελίκα. Έχει χρηματίσει ψάλτρια από όταν ήταν μαθήτρια Λυκείου στην εκκλησία του Αγ. Σπυρίδωνος στο Αργοστόλι και σε πανηγύρια της Κεφαλονιάς, στο Μοναστήρι του Αγ. Γερασίμου στο Λουτράκι, στο Μοναστήρι του Προφήτη Ηλία στα Τουρκοβούνια στο Γαλάτσι και τώρα στο Μετόχι της Μονής Πετράκη των Αγ. Πάντων στους Αμπελόκηπους. Από το 2009 είναι μόνιμη εκπαιδευτικός μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Είναι παντρεμένη και έχει δύο κόρες.

27

Νίκος Ανδρίκος

Σύγκλιση και ετερότητα στην ψαλτική πράξη του Πατριαρχείου στον 20^ο αιώνα.

Η περίπτωση του Α΄ Εωθινού

Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος το οποίο εκπονείται με στόχο την ανίχνευση ζητημάτων συνέχειας και ασυνέχειας στην ψαλτική πράξη του Πατριαρχείου κατά τον 20^ο αιώνα. Με αφετηρία τις ηχογραφήσεις 78 στροφών του Ιακώβου Ναυπλιώτου θα επιχειρηθεί η συγκριτική παρουσίαση ηχογραφημένου υλικού μέχρι και την Πρωτοψαλτεία του Λεωνίδα Αστέρη, όπου κλείνει ο κύκλος της μακράς γενεαλογίας των Πατριαρχικών Πρωτοψαλτών του 20^{ου} αιώνα.

Στόχο της έρευνας αποτελεί ο εντοπισμός, η ανάλυση και τέλος η ερμηνεία σε μουσικο-λογικό και αισθητικό επίπεδο ζητημάτων ρεπερτοριακού περιεχομένου αλλά κυρίως ερμηνείας, με αφορμή την περίπτωση του Α΄ Εωθινού *Εις το όρος*. Η εν λόγω μελέτη περίπτωσης θα αποτελέσει την αφορμή για την ανάπτυξη ενός προβληματισμού αναφορικά με το λεγόμενο «Πατριαρχικό ύφος», και το κατά πόσο αυτό ταυτίζεται με μια απόλυτη στοίχιση σε συγκεκριμένα ερμηνευτικά, τεχνικά, ρεπερτοριακά και αισθητικά πρότυπα, ή αν αποτελεί άλλη μια κατά τον Eric Hobsbaum περίπτωση «Επινοημένης Παράδοσης». Για τον λόγο αυτό, θα μελετηθούν όλες οι ηχογραφημένες εκτελέσεις του *Εις το όρος* από τους Πατριαρχικούς Πρωτοψάλτες, σε συνάρτηση με αντίστοιχες γραπτές πηγές του 19^{ου} και του 20^{ου} με χώρο προέλευσης το Φανάρι και την ευρύτερη Κωνσταντινούπολη. Η συγκριτική-αντιπαραβολική μελέτη του υλικού θα ρίξει φως στο ερώτημα του κατά πόσο στο συγκεκριμένο μέλος εντοπίζεται ένας κοινός ερμηνευτικός τόπος, ή αν αντίθετα αποτελεί πεδίο ανάδειξης της προσωπικής εκφραστικής ιδιοτυπίας του εκάστοτε Πρωτοψάλτη.

Ο **Νίκος Ανδρίκος** είναι Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Έχει εκπονήσει στο Τ.Μ.Σ. του Ιονίου Πανεπιστημίου τη διδακτορική του διατριβή, εξετάζοντας την Εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης στον «ευρύτερο» 19^ο αιώνα. Κατά την περίοδο 2004-2007 θρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη σπουδάζοντας δίπλα στους εκπροσώπους της παλιάς γενιάς της Τουρκικής Ραδιοφωνίας και ψάλλοντας επίσημα στο δεξιό αναλόγιο του Πατριαρχικού Ναού δίπλα στον Α.Π.Μ.Χ.Ε. Λεωνίδα Αστήρη. Έχει εκδώσει δύο μονογραφίες, ενώ άρθρα του φιλοξενοούνται σε Πρακτικά διεθνών συνεδρίων, επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους. Έχει εκδώσει τρεις δίσκους (*Motivasyon* 2014, *SEDEF KALAN MÜZİK* 2017, *Αμυγδαλιά KALAN MÜZİK* 2023), οι οποίοι περιέχουν αποκλειστικά προσωπικές του συνθέσεις, ενώ το 2022 ως προϊόν συνεργασίας των Εργαστηρίων EBAMIP του Τμήματος Μουσικών Σπουδών (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) και του αντίστοιχου Ήχου, Εικόνας και Πολιτιστικής Αναπαράστασης του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας (Πανεπιστήμιο Αιγαίου) εξέδωσε τους δίσκους *Καλοφωνικοί Ειρμοί 19^{ος} αιώνας Ι μέρος-II μέρος*, με εξωλατρευτικά έργα Εκκλησιαστικής μουσικής, σε πρώτη μάλιστα εκτέλεση. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα σχετίζονται με τη μουσική δραστηριότητα στον αστικό χώρο κατά την υστεροθωμανική περίοδο, με τον προφορικό-ιδιωματικό χαρακτήρα της Εκκλησιαστικής μουσικής, καθώς και με τη μουσική θεωρία των τροπικών συστημάτων της Ανατολής.

3B

28

Πολύκαρπος Τύμπας

Οι δοξολογίες του Πέτρου Μπερεκέτη και τα ασματικά τους:

το πριν και το μετά της παράδοσης του είδους

Σταθμό στην εξέλιξη του είδους των δοξολογιών αποτελεί η μελοποίησή τους από τον Πέτρο μελωδό τον Μπερεκέτη. Στο κλείσιμο του ιζ΄ αιώνα, ο οποίος σφραγίζεται από τη μελοποιητική τέχνη των Παναγιώτη του νέου Χρυσάφη, Γερμανού αρχιερέως Νέων Πατρών και Μπαλάση ιερέως, ο Μπερεκέτης παραδίδει μια πλήρη,

κατ' ἦχον σειρά δοξολογιών, συνοδευόμενη από μια διακριτή σειρά ασματικών τρισαγιών, χαρακτηριζόμενων ως «συντόμων». Όπως στο σύνολο έργο του μελουργού, έτσι και σε αυτές τις συνθέσεις αποτυπώνεται έντονα το ανήσυχο και πρωτοπόρο πνεύμα του, που συνδυάζει την παράδοση με την ελευθεριώτερη έκφραση και την υφολογική εξωστρέφεια. Η εισήγηση επιχειρεί τη σύγκριση της συνθετικής γλώσσας του Μπερεκέτη με αυτή προγενεστέρων και επομένων αντιπροσωπευτικών μελοποιήσεων, επισημαίνοντας χαρακτηριστικά στοιχεία της τροπικής υφής τους και εστιάζοντας σε ζητήματα αισθητικής.

Ο Πολύκαρπος Αθ. Τύμπας είναι επιστημονικός συνεργάτης του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και υποψήφιος διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ. Εκπονεί διατριβή με τίτλο «Πέτρος Μελωδός ο Μπερεκέτης: Η αισθητική του έργου του», υπό την επίβλεψη του καθηγητή Αχιλλέως Χαλδαιάκη. Έχει σπουδάσει στο ίδιο τμήμα Βυζαντινή Μουσικολογία σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, ενώ έχει εργαστεί, ως φοιτητής, δίπλα στους καθηγητές του Δημήτριο Μπαλαγεώργο(†) και Φλώρα Κρητικού κατά την καταλογογράφηση μουσικών κωδίκων στην βιβλιοθήκη του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και στη βιβλιοθήκη της Μονής Αγίας Αικατερίνης του Όρους Σινά. Έχει προσφέρει επικουρικό διδακτικό έργο ως ακαδημαϊκός υπότροφος και σήμερα διδάσκει ως επισκέπτης καθηγητής στην ειδίκευση Ψαλτικής Τέχνης του προπτυχιακού προγράμματος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών. Εργάστηκε ως τεκμηριωτής κατά τον καταρτισμό του διαδικτυακού αποθετηρίου «Αθωνική Ψηφιακή Κιβωτός», έχει διδάξει μουσική στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ κατέχει τη θέση του πρωτοψάλτη στον καθεδρικό ναό Αγίου Θεράποντος Ζωγράφου. Αποτελεί τακτικό μέλος των ψαλτικών χορών «Οι Μαΐστορες της Ψαλτικής Τέχνης», «Ιλισσιώτες Ψάλτες» και «Τρίκκης Μελωδοί».

29

Εμμανουήλ Σουργιαδάκης

*Προϋποθέσεις και παράγοντες της εκκλησιαστικής μελουργίας
το παράδειγμα των μελουργών του 18^{ου} αιώνα*

Η συνθετική δημιουργία των μελουργών του 18^{ου} αι. στην Κωνσταντινούπολη, γέννημα της πριν απ' αυτούς παράδοσης, καλύπτει μέχρι σήμερα, καταλυτικά, το μεγαλύτερο μέρος του εν χρήσει ρεπερτορίου της εκκλησιαστικής μουσικής στην ελληνορθόδοξη εκκλησία, έχει δε την ταυτότητα του κλασικού, του διαχρονικού και του ανεπανάληπτου. Η εισήγηση εξετάζει μέσα από τις διαδεσμένες πηγές, χειρόγραφες και έντυπες, τις συντελεστικές προϋποθέσεις και τους παράγοντες που προσδιορίζουν την εκκλησιαστική μελουργία ως τέχνη ευφών ανθρώπων, προϊόν πρωτότυπης φαντασίας, καρπό αδιάκοπης παράδοσης. Θίγονται τα περισσότερα σημεία που αναδύονται από την εξέταση του ρεπερτορίου και των περιφερειακών στοιχείων που το καθορίζουν με ευθεία την αναφορά στους Κωνσταντινουπολίτες μελουργούς του 18^{ου} αιώνα, ως εκ της θέσης και του ρόλου τους στο εθνικό και εκκλησιαστικό Κέντρο υπό καθεστώς δουλείας, στην πολυεθνική Κοινωνία της Πό-

λης, σε εποχή μεγάλων εθνικών, κοινωνικών και δρασκευτικών αναζητήσεων, ζυμώσεων, συγκρούσεων και ανακατατάξεων. Πτυχές του θέματος έχουν κατά καιρούς εξεταστεί από έγκριτους επιστήμονες. Η γνώση και κατανόηση των προϋποθέσεων και παραγόντων της εξέλιξης και διαμόρφωσης της εκκλησιαστικής μελουργίας θα συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας της ερμηνείας του εκκλησιαστικού μέλους στην εκκλησιαστική πράξη και στην ελάττωση των στρεβλώσεων που υφίσταται κατά κόρον σήμερα, απότοκο της αμάθειας και αυθάδειας των καιρών.

Ο **Εμμανουήλ Σουργιαδάκης** γεννήθηκε στο Ηράκλειο το 1960. Διδάχτηκε Ψαλτική από τον Πρωτοψάλτη Δημήτριο Νεραντζή, φοίτησε στο Ελληνικό Ωδείο και είναι κάτοχος Πτυχίου και Διπλώματος Βυζαντινής Μουσικής. Υπηρέτησε ως Εκπαιδευτικός και Διευθυντής Σχολείων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση για 38 χρόνια. Δίδαξε την Ψαλτική σε πλήθος μαθητών στις Σχολές Βυζαντινής Μουσικής της Ιεράς Μητροπόλεως Κυθωνίας και Αποκορώνου και της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης, στο Εθνικό Ωδείο Ηρακλείου και στο Ωδείο Χανίων «Ιωάννης Μανιουδάκης» για 35 χρόνια. Δίδαξε στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Ηρακλείου Κρήτης για 1 ακαδημαϊκό έτος. Διετέλεσε Πρόεδρος του Σωματείου Ιεροψαλτών Ν. Ηρακλείου «Ανδρέας ο Κρήτης». Επιμελήθηκε και παρουσίασε πάνω από 400 εκπομπές για την Ψαλτική Τέχνη στον Ραδιοφωνικό Σταθμό της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης. Μελοποίησε και εξέδωσε το «Κρητικόν Δοξαστάριον». Διετέλεσε μέλος της Βυζαντινής Δημοτικής Χορωδίας Ηρακλείου για 33 χρόνια, Διευθυντής της δε από το 2003 μέχρι το 2019, διαδεχθείς τον αείμνηστο Καθηγητή Γεώργιο Αμαργιανάκη. Εκπόνησε Διδακτορική Διατριβή στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «Η Ψαλτική Τέχνη στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 18^ο αιώνα» με επιβλέποντα τον Καθηγητή Αχιλλέα Χαλδαιάκη και ανακηρύχτηκε Διδάκτορας το 2014. Συμμετέχει σε συνέδρια, ημερίδες, επιμορφωτικές δράσεις και εκδηλώσεις μουσικολογικών, εκπαιδευτικών, μορφωτικών, εκκλησιαστικών και φιλανθρωπικών φορέων με εισηγήσεις και ομιλίες. Άρθρα του για τη Μουσική και την Εκπαίδευση έχουν δημοσιευθεί στον Τύπο και σε ειδικές μουσικές εκδόσεις. Μέλη του έχουν συμπεριληφθεί σε εκδοθέντες συλλογικούς Τόμους και εκκλησιαστικές εκδόσεις. Έχει λάβει τιμητικές διακρίσεις από εκπαιδευτικούς και εκκλησιαστικούς φορείς. Ασκεί την Ψαλτική επί του Αναλογίου για 43 χρόνια. Από το 1993 μέχρι σήμερα είναι α΄ ψάλτης του ι. ναού Μιχαήλ Αρχαγγέλου Ηρακλείου.

30

Χρυσοβαλάντης Ιωαννίδης

Η κωδικοποίηση του μέλους του Νέου Στιχηραρίου και του Ειρμολογίου από τον Πέτρο Λαμπαδάριο και η καταγραφή του προφορικού αποτυπώματός του κατά το α΄ μισό του ΙΘ΄ αιώνα σύμφωνα με την παράδοση της Μ.Χ.Ε.

Η κωδικοποίηση του μέλους των δύο βασικών πυλώνων του Νέου Στιχηραρίου, δηλαδή του Αναστασιματαρίου και του Δοξασταρίου, καθώς και του αργού Ειρμολογίου από τον Πέτρο Λαμπαδάριο κατά το γ΄ τέταρτο του ΙΗ΄ αιώνα επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση του λειτουργικού μουσικού ρεπερτορίου στο περιβάλλον του Πατριαρχικού Ναού και μετέπειτα σε όλη την εν γένει ψαλτική επιτέλεση στους ελληνορθόδοξους ναούς μέχρι και τις μέρες μας. Κατόπιν και αμέσως μετά

την καδιέρωση της Νέας Μεθόδου η εκδοτική δραστηριότητα στράφηκε διαμέσου της αξιοποίησης της Νέας Αναλυτικής Σημειογραφίας εκτός της δημοσίευσης των εξηγήσεων του βασικού μελοποιητικού υλικού του προηγούμενου κυρίως αιώνα και στη καταγραφή του εμπλουτισμένου και καλλωπισμένου σε σχέση με τον μελωδικό κορμό της παράδοσης του Πέτρου Λαμπαδαρίου προφορικού ιδιώματος της Μ.Χ.Ε. Η προς αυτή την κατεύθυνση εκδοτική δραστηριότητα έλαβε χώρα κυρίως κατά το 6^ο τέταρτο του ΙΘ^{ου} αιώνα, αρχικά με την πρωτοβουλία του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος και συγκεκριμένα: α) με την έκδοση των Ιδιομέλων του Μανουήλ Πρωτοψάλτου, «ως ψάλλονται εν τη Μ.χ.Ε.» (έτους 1831) και β) του Αναστασιματαρίου της καλλωπισμένης παράδοσης των τελών του ΙΗ^{ου} αιώνα και των αρχών του ΙΘ^{ου} αιώνα, «τα πάντα καθώς ψάλλονται σήμερον εις το Πατριαρχείον» (έτους 1832). Στη συνέχεια και με επίκεντρο την εμβληματική προσωπικότητα του Πρωτοψάλτου Κων/ντίνου και με άμεσους αρωγούς του τους μαθητές και συνεχιστές του Στέφανο Λαμπαδάριο και Ιωάννη Πρωτοψάλτη πραγματοποιήθηκαν οι εξής εκδόσεις: α) του αργού και σύντομου Αναστασιματαρίου από τον Θεόδωρο Φωκαέα, «επιδιορθωθέντος μετά προσθήκης υπό Κων/ντίνου Πρωτοψάλτου» (έτους 1839), το οποίο αποτελεί εξέλιξη της ανανεωμένης παράδοσης του Αναστασιματαρίου του 1832, β) του αργού και σύντομου Ειρμολογίου από τον τότε Λαμπαδάριο και μετέπειτα Πρωτοψάλτη της Μ.χ.Ε. Ιωάννη, «συμφώνως προς τον τρόπον που ήδη ψάλλονται εν τη Μ.χ.Ε.» (έτους 1839) και γ) της δίτομης Μουσικής Κυψέλης από τον Στέφανο Λαμπαδάριο, «κατά την προφοράν προς το του Κων/ντίνου» (έτους 1857). Επίσης στη κατηγορία αυτή δύναται να ενταχθεί και η σύνταξη του Αναστασιματαρίου από τον Αντώνιο Λαμπαδάριο, «κατά το ύφος της Μ.χ.Ε.», καθώς και του αδημοσίευτου συντόμου Ειρμολογίου των Καταβασιών από τον Μάρκο Δομέστικο, «ως ψάλλονται εν τη Μ.χ.Ε.», το οποίο περιέχεται στον κώδικα Γρηγορίου 16. Τα διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά των παραπάνω εκδόσεων, το περιεχόμενο των οποίων διαποτίζεται από την προφορική πράξη και ζώσα επιτέλεση του Πατριαρχικού Ναού, μπορούν να συνοψιστούν γενικά στα εξής: α) προσαρμογή μελοποιητικών ενοτήτων (κώλων ή κομμάτων) ή και ακόμη μικρότερων φράσεων στην κατά μίμηση προς τα νοούμενα σύνθεση, β) προσαρμογή μικρών μοτίβων έως δύο συλλαβών με κριτήριο την ορθή απόδοση του γραμματικού τονισμού, γ) καταγραφή των μουσικών θέσεων με ενσωμάτωση προφορικών στοιχείων από την ζώσα εκφορά τους στο περιβάλλον του Πατριαρχικού ναού, δ) μελοποιητική μεταχείριση με προτεραιότητα στο επιμέρους αντί του όλου, με διάσπαση και μελωδικό τεμαχισμό επιμέρους κώλων προς ευφραδέστερη-λυρικότερη απόδοση των νοημάτων, ε) διαφορετική μελοποιητική μεταχείριση προς αποκατάσταση της ορθής απόδοσης του ποιητικού λόγου με i) ένωση φράσεων ή ii) μετατροπή καταληκτικών βαθμίδων [ή iii) και τα δύο], στ) σύντμηση-συνοπτική απόδοση μελωδικών μοτίβων, ζ) εντελώς διαφορετική μελοποίηση, η) πλατύτερη μελική ανάπτυξη κυρίως καταληκτικών φράσεων ή και χρήση νέων γραμμών καλλωπιστικότερου χαρακτήρα.

Ο Χρυσοβαλάντης Ιωαννίδης (MSc, PhD) γεννήθηκε στην Θεσ/νίκη το 1977 και είναι πτυχιούχος του Τμήματος φιλολογίας της φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος Πτυχίου και Διπλώματος της Βυζαντινής Μουσικής, Μεταπτυχιακού

και Διδακτορικού διπλώματος με ειδίκευση στην Βυζαντινή Μουσικολογία από το Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ., καθώς και επιμορφωτικών σεμιναρίων σχετικά με την Παιδαγωγική της Μουσικής και την Εκπαίδευση ευρύτερα. Εργάζεται ως μόνιμος Καθηγητής Βυζαντινής και Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής στο Μουσικό Σχολείο της Καβάλας, με προϋπηρεσία στο Δημοτικό Ωδείο Καβάλας και στο Ωδείο Ανατολικής Μακεδονίας και υπηρετεί ως Πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Νικολάου Ελευθερουπόλεως. Είναι ιδρυτής και χοράρχης του Βυζαντινού χορού Ν. Καβάλας «Συνηχούντες» (πρώην Βυζαντινός χορός Καβάλας), με ευρύ λειτουργικό, πολιτιστικό και δισκογραφικό έργο, μέλος του μουσικού σχήματος «Αίολος» και συντονιστής του Μουσικού Συνόλου «Συνηχούντες». Επίσης έχει ηχογραφήσει αδημοσίευτα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μέλη της Κυριακής της Ορθοδοξίας και της Πεντηκοστής, καθώς και Ακολουθίες Αγίων και ποικίλες ψαλτικές συνθέσεις. Τέλος, έχει πραγματοποιήσει περί τις είκοσι εισηγήσεις σε Επιστημονικά Συνέδρια με αντικείμενο την Ψαλτική Τέχνη και την Παιδαγωγική της Μουσικής και έχει δημοσιεύσει άρθρα και μελέτες μουσικολογικού, λειτουργικού και ψαλτικού περιεχομένου σε επιστημονικά περιοδικά. Επίσης έχει λάβει μέρος ως Ειδικός Επιστήμονας στο πλαίσιο της Πράξης του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα)-Νέο Πρόγραμμα Σπουδών». Τέλος έχει εκπονήσει τριετή μεταδιδακτορική έρευνα στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ. με υπεύθυνο Καθηγητή τον κ. Εμμανουήλ Γιαννόπουλο με θέμα «Η Πατριαρχική Ψαλτική Τέχνη κατά τον ΙΘ' αιώνα» και έχει συγγράψει τρεις επιστημονικές μονογραφίες, δημοσιευμένες σε ηλεκτρονική μορφή.

31

Χαρίλαος Καραγκούνης

Σεραφεΐμ Μυτιληναίος, Προηγούμενος της Μεγίστης Λαύρας. Βίος και Έργο
Ο Σεραφεΐμ, ιερομόναχος Λαυριώτης, χρονολογείται στο α' τέταρτο προς τα τέλη του ΙΗ' αι. Διετέλεσε ηγούμενος και προηγούμενος της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους, καταγόμενος από την Μυτιλήνη. Γνωρίζεται ως αντιγραφέας, καλλιγράφος, μελουργός, ψάλτης και δάσκαλος της Ψαλτικής Τέχνης. Ο Σεραφεΐμ μαθήτευσε κοντά στον άλλο Λαυριώτη μουσικό, Γεράσιμο ιερομόναχο. Υπήρξε δάσκαλος για πολλούς Αγιορείτες μοναχούς, στους οποίους συγκαταλέγεται ο Θεόδουλος μοναχός Αγιορείτης ο Αινίτης. Διακρίθηκε σε σπουδαίο καλλιγράφο χειρόγραφων καλαίσθητων κωδίκων που διασώζονται στα αγιορείτικα μοναστήρια Μεγίστης Λαύρας, Ιβήρων, Ξενοφώντος, Βατοπαιδίου, στην Καλύβη Αγίου Ευσταθίου και στη συλλογή Σίμωνος Καρά. Ο Σεραφεΐμ μελοποίησε πολυελέους, ειρμούς, ιδιόμελα, Όσοι εις Χριστόν, χερουβικά και Κοινωνικά. Δειγματοληπτικά στην ανακοίνωσή μας θα ασχοληθούμε με τον όχι τόσο γνωστό πολυέλεο «Δούλοι, Κύριον» σε ήχο α'.

Ο **Χαρίλαος Κ. Καραγκούνης** γεννήθηκε στον Βόλο στις 20 Αυγούστου του 1992. Είναι απόφοιτος του Μουσικού Σχολείου Βόλου. Διδάχθηκε την Εκκλησιαστική Μουσική από τον πατέρα του Κωνσταντίνο Χαρίλ. Καραγκούνη και από το

2014 είναι κάτοχος Διπλώματος Βυζαντινής Μουσικής. Σπούδασε στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (πρώην ΑΤΕΙ Άρτας Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής), έχοντας ολοκληρώσει πτυχιακή εργασία με θέμα «Ιωάννης Αναγνώστης Κοντόπουλος Ένας Πηλιορείτης Μουσικοδιδάσκαλος και Μελουργός, Βίος και Έργο». Αποφοίτησε το 2018 έχοντας εξειδικευτεί στο μουσικό όργανο «Ταμπουράς – Σαζ». Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου του προγράμματος «Σπουδές στην Ιστορία, στην Πνευματικότητα, την Τέχνη και τη Μουσική Παράδοση του Αγίου Όρους» στην κατεύθυνση «Μουσική Παράδοση και Ψαλτική Τέχνη του Αγίου Όρους». Τη διπλωματική του εργασία με θέμα «Σεραφεΐμ Μυτιληναίος, Προηγούμενος Μεγίστης Λαύρας, Βίος και Έργο» εκπόνησε με επιβλέποντα καθηγητή τον κ. Αχιλλέα Χαλδαιάκη. Από το 2021 διορίστηκε ως μόνιμος εκπαιδευτικός στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο αντικείμενο του Ταμπουρά – Σαζ. Τη διετία 2021-2023 υπηρέτησε ως καθηγητής στο Μουσικό Σχολείο Λασιθίου και σήμερα στο Μουσικό Σχολείο Βόλου. Από το 2021 διδάσκει την Εκκλησιαστική Μουσική στη Σχολή Βυζαντινής Μουσικής της Ιεράς Μητροπόλεως Λαρίσης και Τυρνάβου στο παράρτημα του Στεφανοδικείου. Είναι έγγαμος με τη Βασιλική φιλίππου και έχουν ένα γιο.

3Γ

32

Μαρία Αλεξάνδρου

Παρατηρήσεις για το προφίλ του τετάρτου ήχου σε στιχηρά της Οσίας Κασσίας για την Αγία Μεγαλομάρτυρα Χριστίνα

Στις διασωθεΐσες μελοποιήσεις της Οσίας Κασσίας στο παλαιό στιχηρικό μέλος φανερώνεται μια προτίμηση της οικογένειας του τετάρτου ήχου. Η παρούσα εισήγηση εστιάζει σε τέσσερα ιδιόμελα στιχηρά για την Μεγαλομάρτυρα Χριστίνα, τα αρκτικά των οποίων είναι: 1. *Δοξάζομέν σου Χριστέ* 2. *Όλθον λιπούσα πατρικόν* 3. *Σταυρόν ως όπλον κραταιόν* 4. *Έθθαυματούργησε Χριστέ τοῦ Σταυροῦ*. Το τελευταίο απ' αυτά δεν εξηγήθηκε από τον Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα. Η παρουσίαση περιλαμβάνει διάφορες παλαιογραφικές και μουσικολογικές αναλυτικές προσεγγίσεις των στιχηρών αυτών, με έμφαση στην τροπική, μικροσυντακτική και μουσικορητορική ανάλυση. Προβάλλονται το προφίλ του παλαιού στιχηρικού άγια με βάση τις αργές εξηγήσεις του Χουρμούζιου, καθώς και οι εκφραστικές δυνατότητες του ήχου, μέσα από τα αριστουργηματικά έργα της Οσίας Κασσίας. Στην παρουσίαση συμμετέχουν μέλη της Ομάδας Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής «Χρυσορρήμων» του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ., καθώς και μέλη της γυναικείας χορωδίας «Αγία Ανυσία» της Ελληνικής Ένωσης για την Μουσική Εκπαίδευση. Υπεύθυνη παρουσίασης: Μαρία Αλεξάνδρου.

Η **Μαρία Αλεξάνδρου** είναι καθηγήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ., όπου διδάσκει Βυζαντινή Μουσική. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα στρέφονται κυρίως γύρω από θέματα παλαιογραφίας, μουσικολογικής ανάλυσης, διδακτικής και μετα-αισθητικής της Βυζαντινής Μουσικής. Είναι υπεύθυνη των δύο

σχημάτων που αναφέρονται παρακάτω, καθώς και του συνόλου Κλασικής Ανατολικής Μουσικής «Ψαλτήρα», όπου παίζει κανονάκι και τσέλο. Αυτόν τον καιρό είναι πρόεδρος του ΤΜΣ ΑΠΘ, καθώς και της Ερευνητικής Ομάδας «Music of the Christian East and Orient» της IMS. Για το έργο της πήρε διάφορες διακρίσεις.

Η Ομάδα Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής «Χρυσορρήμων» ιδρύθηκε το 2006 και λειτουργεί ως ένα μικρό εργαστήριο, που συμπληρώνει το μάθημα Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Φέρει χαρακτήρα εκπαιδευτικό και πειραματικό. Έχει ως σκοπό τη διεύρυνση και εμβάθυνση γνώσεων σχετικά με την παλαιά βυζαντινή παρασημαντική, την αναζήτηση νέων προσεγγίσεων στη διδασκαλία Παλαιογραφίας της Βυζαντινής Μουσικής και την ετοιμασία μελλόντων επιστημών στον τομέα αυτό. Ταυτόχρονα, η Ομάδα είναι ανοιχτή και προς την κοινωνία, θέλοντας να φέρει την ομορφιά του βυζαντινού μουσικού θησαυρού και προς το ευρύτερο κοινό. Συμμετείχε σε μεγάλο αριθμό συνεδρίων, masterclasses και συναυλιών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και πήρε διάφορες διακρίσεις.

Ο γυναικείος βυζαντινός χορός «Αγία Ανυσία» ιδρύθηκε το 2015 στη Θεσσαλονίκη, από τη Μαρία Αλεξάνδρου και τη Ναυσικά Κουλούρη, σε συνεργασία με άλλες φίλες της Ψαλτικής Τέχνης από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Από το 2017 η χορωδία ανήκει στην Ε.Ε.Μ.Ε. Στόχος της χορωδίας είναι η μόρφωση και η ανάπτυξη της μουσικότητας, μέσα από την εκμάθηση, από κοινού μελέτη και εμβάθυνση της Βυζαντινής Μουσικής, και η διάδοση της τέχνης αυτής στην ευρύτερη εκπαίδευση και την κοινωνία. Ο χορός συμμετείχε σε συναυλίες, εργαστήρια, φεστιβάλ και συνέδρια, καθώς και σε διάφορα κοινωνικά δρώμενα. Συμμετέχει τακτικά σε ιερές ακολουθίες και πραγματοποίησε διάφορες ηχογραφήσεις σε CD για Αγίους της Θεσσαλονίκης.

33

Ιωάννης Λιάκος

Νικηφόρος Ηδικός, ο τρίτος της πρώτης τετρανδρίας: μια πρόδρομη ανακοίνωση
Ανάμεσα στα ονόματα της πρώτης σπουδαίας τετρανδρίας των βυζαντινών μελωργών, περιλαμβάνεται και το όνομα του Νικηφόρου Ηδικού. Την αναφορά ως διδασκάλου πρώτος μνημονεύει ο Μανουήλ ο Χρυσάφης, στην περίφημη μουσικοθεωρητική του πραγματεία, αναφερόμενος στους μελοποιούς των Οίκων του Ακαδίστου Ύμνου. Η μέχρι τώρα μουσικολογική έρευνα έχει ασχοληθεί και μελετήσει κατά καιρούς επιλεγμένες συνθέσεις του Νικηφόρου, που αφορούν το είδος των Αντιφώνων ή του Χερουδικού ύμνου και των 15σύλλαβων υμνογραφημάτων. Μια πρώτη καταγραφή της εργογραφίας του Νικηφόρου μας έδωσε ο αείμνηστος Μανώλης Χατζηγιακουμής, στο βιβλίο του *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*. Σκοπός της πρόδρομης ανακοίνωσής μας είναι να χαρτογραφήσουμε το σύνολο της εργογραφίας του σπουδαίου αυτού μελωργού ο οποίος αποτελεί, μαζί με τους άλλους τρεις διδασκάλους της βυζαντινής περιόδου, την πηγή της βυζαντινής μελοποιίας.

Ο **Ιωάννης Α. Λιάκος** σπούδασε στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου παρακολούθησε και το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στον τομέα Λατρείας και Τέχνης με θέμα: «Η ψαλμωδία των «Λειτουργικών» και των τροπαρίων της θείας λειτουργίας». Εκπρόνησε διδακτορική διατριβή με θέμα «Η ψαλτική παράδοση της Θεσσαλονίκης κατά τον ιδ' και ιε' αιώνα» με επιβλέποντα καθηγητή τον Γρ. Θ. Στάδη, και ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών το 2005. Από το έτος 2006 ως το 2009 διητέλεσε εντεταλμένος διδασκαλίας (με Π.Δ. 407/80) στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών στο Α.Π.Θ. Από το 2008-2020 δίδαξε στην Α.Ε.Α. Βελλάς Ιωαννίνων, όπου εξελέγη Επίκουρος Καθηγητής τον Ιούνιο του 2010. Τον Νοέμβριο του 2020 εξελέγη Επίκουρος Καθηγητής και το έτος 2026 Αναπληρωτής Καθηγητής, στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Έχει συμμετάσχει σε Διεθνή Συνέδρια και έχει γράψει δημοσιεύσεις και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά σχετικά με την ιστορία, την αισθητική, την παλαιογραφία και την καταλογογράφηση των χειρογράφων της Ψαλτικής Τέχνης. Έχει διδάξει την Ψαλτική Τέχνη σε διάφορα Ωδεία της Θεσσαλονίκης. Έχει διατελέσει διευθυντής στις Σχολές Βυζαντινής Μουσικής της Ι.Μ. Ιωαννίνων (2014-2020), της Μητροπόλεως Λαγκαδά, (2012-2020), και της Μητροπόλεως Σιατίστης (2018-σήμερα). Διετέλεσε πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας (1990-1993), στη συνέχεια πρωτοψάλτης του Ι. Ν. Αγ. Αντωνίου Θεσσαλονίκης (1998-2010) και από τον Ιούνιο του 2010 είναι πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Γρηγορίου Παλαμά Θεσσαλονίκης. Το έτος 2007 ίδρυσε τον χορό Ψαλτών «Θεσσαλονικείς Ύμνωδοί» με τον οποίο έχει συμμετάσχει σε λατρευτικές συνάξεις στο Άγιο Όρος, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, έχει παρουσιαστεί σε πολλές συναυλίες και έχει ηχογραφήσει μια σειρά ψηφιακών δίσκων.

34

Βασίλειος Σαλτερής

«...ὄντος κάκεινου τοῦ πάλαι Κουκουζέλη»: ἀπόπειρα ἀνιχνεύσεως τῆς συμβολῆς τοῦ μαΐστορος *Ιωάννου Κουκουζέλη* σὴν μελοποιητικὴ παράδοση τοῦ Στιχηραρίου

Ὁ ὅσιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης θεωρεῖται δικαίως ὡς ὁ κατεξοχὴν βυζαντινὸς μαΐστωρ. Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς τοῦ τοποθετεῖται στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν μουσικολογικὴ ἔρευνα ἔχει τεκμηριωθῇ ἐπαρκῶς ἡ καίρια συμβολὴ τοῦ τόσο στὴν κατάρτιση τοῦ βιβλίου τῆς Παπαδικῆς ὅσο καὶ στὴν διαμόρφωση τοῦ μέλους τοῦ Εἱρμολογίου. Περαιτέρω, στὸν ἴδιο μελοποιὸ ἀποδίδεται μὲ ἀρκετὴ βεβαιότητα ἡ ἀναθεώρηση τοῦ Στιχηραρίου, ὅπως ὑπονοεῖται σαφῶς στὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα τοῦ κώδικος 884 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Στὸ πλαίσιο τῆς παρούσας ἀνακοινώσεως ἐπιχειρεῖται μία προκαταρκτικὴ διερεύνηση τῆς συμβολῆς τοῦ Κουκουζέλη στὴν ἐξέλιξη τοῦ στιχηραριοῦ ὅπως μελοποιεῖται, ὅπως αὐτὸ διαμορφώνεται κατὰ τὴν ὑστεροβυζαντινὴν περίοδο, μὲ βάση τὸ καταγεγραμμένο στὸν προαναφερθέντα μουσικὸ κώδικα μέλος τοῦ Στιχηραρίου.

Ὁ **Βασίλειος Σαλτερής** γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1981 καὶ εἶναι ἀπόφοιτος τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ διδακτορικὴ τοῦ διατριβὴ μὲ θέμα «Ἡ παράδοση τοῦ μέλους τοῦ παλαιοῦ Στιχηραρίου» ἐκπονήθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Ἀχιλλέως Χαλδαιάκη μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ι.Κ.Υ.

καὶ τοῦ ιδρύματος «Ἀλέξανδρος Σ. Ὠνάσης» καὶ ἐγκρίθηκε το 2012. Ἔχει ἐργασθῇ ὡς τεκμηριωτὴς στὸ πρόγραμμα ψηφιοποίησης τῆς μουσικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κωνσταντίνου Ψάχου, ἐνῶ στὸ πλαίσιο τοῦ προπτυχιακοῦ προγράμματος σπουδῶν τοῦ Τ.Μ.Σ. ἔχει διδάξει τὰ μαθήματα Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ Μελοποιία, Προδεωρία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Ὁρθογραφία τῆς Βυζαντινῆς Παρασημαντικῆς. Ἐπίσης ἔχει λάβει μέρος ὡς εἰσηγητὴς σὲ διεθνῆ συνέδρια στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Ἀπὸ τὸ 2001 διατελεῖ μέλος τοῦ χοροῦ Ψαλτῶν «Οἱ Μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης». Ἀπὸ τὸ 2023 εἶναι ἀναπληρωματικὸ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἀπόφοιτος τῆς ΚΓ΄ ἐκπαιδευτικῆς σειρᾶς τῆς Ἑθνικῆς Σχολῆς Δημόσιας Διοίκησης καὶ Αὐτοδιοίκησης ὑπηρετεῖ στὴ Γενικὴ Διεύθυνση Σύγχρονου Πολιτισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Διατελεῖ μεταξὺ ἄλλων Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Παρακολούθησης τῆς Προγραμματικῆς Σύμβασης γιὰ τὴν ὑλοποίηση τοῦ ἔργου «Πολιτιστικὴ Συνταγογράφηση ὡς συμπληρωματικὴ ἀγωγή στὴν ψυχικὴ ὑγεία» καὶ ἀναπληρωματικὸ μέλος τῆς ὁμάδας ἀνοικτῆς μεθόδου συντονισμοῦ (ΟΜΚ) μὲ ἀντικείμενο «Πολιτισμὸς καὶ Ὑγεία», ἀποτελούμενης ἀπὸ ἐμπειρογνώμονες τῶν κρατῶν μελῶν τῆς Ε.Ε..

35

Γρηγόριος Αναστασίου - Κωνσταντίνος Νικολακόπουλος

«Ο Θεὸς ἤλθοσαν ἔθνη»: ἡ ἐξήγηση τοῦ μαθήματος-θρήνου

για τὴν Ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Μανουὴλ Χρυσάρη

Στὸ περισπούδαστο χειρόγραφο τοῦ Μανουὴλ χρυσάρη Ἰβήρων 1120 τοῦ ἔτους 1458 ἀνδολογεῖται, στὰ φφ. 451r-452r, ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον μέλος μὲ τὴν ἐπιγραφή: «ἔτερον ποιηθὲν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάρου». Τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζει τὸ μέλος αὐτὸ δὲν ἀπορρέει μόνον ἀπὸ τὴν μοναδικότητα τοῦ θέματός του, ποῦ ἀφορᾷ στὸ κοσμοϊστορικὸ γεγονός τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὔτε μόνον ἀπὸ τὸ κύρος καὶ τὴν πολιτικὴ ἀναστροφή τοῦ μελοποιῶντος. Τὸ κύριο ἐνδιαφέρον εἶναι μᾶλλον μουσικολογικόν. Τὸ συγκεκριμένο μέλος δὲν γνώρισε διάδοση στὴν χειρόγραφη παράδοση, οὔτε ἐξηγήθηκε ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τῆς Νέας Μεθόδου στὸ νέο ἐν χρήσει σημειογραφικὸ σύστημα. Ὑπάρχει, ὥστόσο, μιὰ μεταγραφὴ τοῦ Μάρκου Βασιλείου, ἡ ὁποία πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ 6^ο τεῦχος τῆς ἐφημερίδας Μουσικῆ, καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τίς ὅποιες ἔγιναν μέχρι σήμερα ἠχογραφήσεις καὶ παραστατικὲς ἐπιτελέσεις του, ἀκόμα καὶ γιὰ προσαρμογές του σὲ ἄλλες γλώσσες. Ἐσχάτως, ὅμως, μὲ τὴν ἐξήγηση τοῦ μέλους αὐτοῦ καταπιάστηκε, ἐργαζόμενος φιλότιμα καὶ μεθοδικά, ὁ Κωνσταντίνος Νικολακόπουλος, παρουσιάζοντας μιὰν ἐξήγηση ποῦ δὲν μποροῦσε νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐξηγητικὴ γραφίδα τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Μὲ τὴν προτεινόμενη συμβολή μας στὸ συνέδριο φιλοδοξοῦμε νὰ παρουσιάσουμε τὴν ἐν λόγω σύνθεση τοῦ χρυσάρη καθ' αὐτήν, νὰ ἀνιχνεύσουμε τίς ὅποιες ὑπέστη μελοποιητικὲς ἐπιρροές, νὰ σχολιάσουμε κριτικὰ τὴν σύντομη ἐξήγησή της ἀπὸ τὸν Μᾶρκο Βασιλείου, νὰ ἐκθέσουμε τὴν μέθοδο τῆς νέας ἐξηγήσεώς της καὶ νὰ παραθέσουμε συγκριτικὰ τὴν «σύντομη» καὶ «ἀργή» ἐκδοχὴ τοῦ μέλους, ἀναγόμενοι σὲ συμπεράσματα γιὰ τὴν λειτουργία τῆς πρωτότυπης σημειογραφίας του. Ὑποβάλλουμε δὲ τὴν συγκεκριμένη πρόταση στὸ παρὸν συνέδριο in memoriam, ὡς μουσικολογικὴ δρηνωδία γιὰ τὴν δυσβάσταχτη καὶ ὁδυνηρὴ ἀπώλεια τοῦ φίλου καὶ ἀδελφοῦ Δημήτρη Μπαλαγεώργου.

Ο **Γρηγόριος Αναστασίου** είναι αναπληρωτής καθηγητής Βυζαντινής Μουσικολογίας στο Τμήμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπιστημονικὸς Διευθυντής τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι διδάκτωρ τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἡ διδακτορική του διατριβή, ποὺ ἐκπόνησε μὲ ἐπιβλέποντα καθηγητὴ τὸν Γρηγόριο Στάδη, ἔχει θέμα «Τὰ Κρατήματα στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη» (ἐκδοση: Ἀθήνα 2005). Κατέχει πτυχίον Θεολογίας ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο τμῆμα τοῦ ΕΚΠΑ καὶ ἔχει ἐκπαιδευτεῖ στὴν Μηχανοργάνωση Ἱστορικῶν Ἀρχείων καὶ Ἡλεκτρονικὴ Ἐπεξεργασία Ἀρχαιολογικοῦ Ὑλικοῦ. Ἐχει ἐπίσης Δίπλωμα Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἀπὸ τὸ Ὡδεῖο Χαλκίδος. Διδάσκει μαθήματα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας καὶ Ψαλτικῆς Τέχνης στὸ Τμήμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σὲ προπτυχιακὸ καὶ μεταπτυχιακὸ ἐπίπεδο. Ἐχει διδάξει στὸ Εὐρωπαϊκὸ Πανεπιστήμιο Κύπρου καὶ εὐκαιριακὰ σὲ πολλὰ εἰδικὰ σεμινάρια καὶ προγράμματα ἐπιμόρφωσης ποὺ διοργανώνουν ἀκαδημαϊκοί, ἐκκλησιαστικοί ἢ καλλιτεχνικοὶ φορεῖς στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ (Ἀλβανία, ΗΠΑ, Ἰταλία, Ρουμανία, Τσεχία κ.α.). Συμμετέχει συχνότατα σὲ τοπικὰ καὶ διεθνῆ μουσικολογικὰ καὶ βυζαντινολογικὰ συνέδρια ὡς εἰσηγητὴς ἢ καὶ ὡς μέλος ἐπιστημονικῶν καὶ ὀργανωτικῶν ἐπιτροπῶν. Τὰ παντοῖα ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματά του, οἱ ἀνακοινώσεις του σὲ συνέδρια, οἱ ὁμιλίες του καὶ γενικότερα τὰ ἐρευνητικὰ του ἐνδιαφέροντα στρέφονται γύρω ἀπὸ θέματα ἱστορίας, μορφολογίας, ὀντολογίας καὶ ἐρμηνείας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Μέλημά του σταθερὸ εἶναι ἡ παράδοση καὶ διδασκαλία τῆς Ψαλτικῆς ὡς ἐπιτελεστικῆς λειτουργικῆς Τέχνης· καὶ μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸ διακονεῖ, ἀπὸ τὸ 2005, ὡς Πρωτοψάλτης στὸν ἱερὸ ναὸ Ἀγίας Μαρίνης Ἁγῶ Ἰλισίων, ὅπου καὶ διευθύνει τὴν ἐκεῖ συσταθεῖσα Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ τὸν Χορὸ τῶν «Ἰλισιωτῶν Ψαλτῶν». Ἐχει στὸ ἐνεργητικὸ του πολλὰς ἐμφανίσεις ὡς μονοφωνάρης (σολίστ) σὲ μουσικὰς ἐκδηλώσεις (Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Σύγχρονης Λόγιας Μουσικῆς) στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Ο **Κωνσταντῖνος Νικολακόπουλος** γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 2004. Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη ξεκίνησε στὴν ἡλικία τῶν δώδεκα ἐτῶν, μὲ δάσκαλο τὸν Γρηγόριο Ἀναστασίου. Τὸ 2025 ἔλαβε τὸ Δίπλωμα Ψαλτικῆς Τέχνης ἀπὸ τὴν Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς τοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίας Μαρίνης Ἁγῶ Ἰλισίων. Εἶναι μέλος τῶν χορῶν ψαλτῶν «Ἰλισιωτὲς Ψάλτες» ὑπὸ τὴν χορορχία τοῦ Γρηγορίου Ἀναστασίου καὶ «Οἱ μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» ὑπὸ τὴν χορορχία τοῦ καθηγητῆ Ἀχιλλέως Χαλδαιάκη. Ἀπὸ τὸ 2023 εἶναι προπτυχιακὸς φοιτητὴς στὴν Σχολὴ Μηχανολόγων Μηχανικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου (ΕΜΠ).

4A

36

Δημήτριος Ε. Λέκκας-Γεώργιος Σάββας

*Διαχρονικά ενδημικά σφάλματα στην αρχαία, βυζαντινή και ανατολική
θεωρία της μουσικής: διαγνώσεις και ανατακτικές θεραπείες
προς μία νέα οριστική Μεταρρύθμιση*

Ξεκινάμε ἀπὸ τὸ ὄντως ὄν καὶ προχωροῦμε μακριὰ ἀπὸ παραισθήσεις, ψευδαισθήσεις, ἀπάτες καὶ σφάλματα. Παλλόμενες ηχοπηγὲς μεταδίδουν κραδασμούς. Τα αὐτιά μας τοὺς μεταφέρουν μέσω τῶν ἀκουστικῶν νεύρων στα ἀρμόδια κέντρα τοῦ

εγκεφάλου, που σχηματίζει ακουστική εντύπωση. Οι Πυθαγόρειοι δεν δείχνουν καμία αντίληψη για την απάτη των αυτιών σχετικά με τον παραισθητικό διχασμό ρυθμικής και τονικής ζώνης και μελετούν το φαινόμενο αυταντιφατικά, συμφύροντας τις συχνότητες με τις αντίστροφές τους περιόδους, που τις μετρούν στα μήκη της χορδής. Μετά τις προσπάθειες ανατολικών πολιτισμών και βυζαντινών λογίων, που παρήγαγαν εσμούς από αντιμαθηματικές εκτροπές, είναι ώρα πλέον να επισημανθούν τα σφάλματα και να διατυπωθεί μία ορδή τελική θεωρία, ηλεγμένη, αιτιολογημένη και συγκροτημένη. Σκοπός και πρόδεσή μας είναι να παρέμβουμε ορθολογικά στις περιγραφές αρχίζοντας από τον εντοπισμό και τη διόρθωση των σφαλμάτων, δημιουργώντας και καταθέτοντας και εφαρμόζοντας ένα συνεπές και πλήρες και ορθό πλαίσιο θεωρητικής προσέγγισης και απολογίας. Με όλα αυτά θεωρούμε ότι έχουμε επιτύχει να καταδέσουμε και να αναπτύξουμε συστηματικά και πλήρως την όλη μελλοντική πορεία της κάλυψης και σπουδής και ορολογίας, ονοματολογίας και σήμανσης του συστήματος επάνω σε βάση αιώνια, εναργή και αδιάπτωτη.

Δημήτριος Ε. Λέκκας

- Διδάκτωρ Τμήματος Μουσικών Σπουδών Ε.Κ. Πανεπιστημίου Αθηνών, 1995· διατριβή: *Η Μαθηματική Θεωρία της Μουσικής*·
- MBA, Operations Management, The University of Rochester, 1975·
- BS, Μαθηματικά, Carnegie - Mellon University, 1973.

Διετής διεύθυνση επιμορφωτικού προγράμματος Ελληνικής Εταιρείας Διοικήσεως Επιχειρήσεων, αρκετά χρόνια θητείας σε ραδιόφωνο και τηλεόραση (Τρίτο Πρόγραμμα επί Μάνου Χατζιδάκι, ΕΤ1 –με δετή εκπομπή–, ΕΡΑ2, 902), συγγραφή κειμένων για διάφορα έντυπα, μουσικολογικών σχολίων σε cd παραδοσιακής ιδιαίτερα μουσικής, φιλολογική διεύθυνση και εκδοτική επιμέλεια πολύτομης σειράς ελληνικής λογοτεχνίας, διδασκαλία σεμιναρίων και μαθημάτων για μουσική και μαθηματικά σε υπουργεία, πανεπιστήμια, νομαρχίες (ΝΕΛΕ), σωματεία (ΣΕΗ), ωδεία (Φίλιππος Νάκας) και σχολεία (Σχολή Μωραΐτη), γλωσσική επιμέλεια επιστημονικού λεξικού, μεταφράσεις από Ελληνικά σε Αγγλικά. Μέλος της Ομάδας Εκτέλεσης Έργου του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, επιστημονικός συντονιστής, εκδοτικός υπεύθυνος, συγγραφέας μεγάλου αριθμού κειμένων στην ακαδημαϊκή ενότητα ΕΛΠ40 Τέχνες II: Μουσική – Χορός των Σπουδών στον Ελληνικό Πολιτισμό, όπου δίδαξε ως ΣΕΠ, 2003-2013.

Μαθητής του Καταλανού συνθέτη Λεονάρδο Μπαλάδα. Έχει συνθέσει ποικιλία από έργα, κομμάτια και τραγούδια για διάφορα σύνολα, με έμφαση στη μελοποιημένη ποίηση, ραδιόφωνο, τηλεόραση, ντοκυμαντέρ, θέατρο (Ελεύθεροι Καλλιτέχνες, Εθνικό Θέατρο, ΚΘΒΕ, πολλά ΔηΠεΘέ, πολυετής συνεργασία με τον Γιάννη Καλατζόπουλο και στο παιδικό θέατρο), κινηματογράφο (βραβείο μουσικής για ταινία μεγάλου μήκους, φεστιβάλ ελληνικού κινηματογράφου 1980), μπαλέτα, ντοκυμαντέρ, τηλεοπτικές σειρές, κινούμενα σχέδια, κουκλοθέατρο, εικαστικές εκθέσεις, cdRom. Συναυλίες (ροκ, παραδοσιακές), δίσκοι και cd, θεατρικά, σκόρπια τραγούδια, παρτιτούρες, ενορχηστρώσεις (σύγχρονες και παραδοσιακές). Παίζει μπαρόκ φλογέρες και κανονάκι (και σε έργα Μ. Χατζιδάκι, Ν. Ξυδάκη, Γ. Σταυριανού, Μ. Τρανουδάκη, Κ. Μουντάκη κ.ά.), σαξόφωνο.

Έχει συνεργαστεί σχεδόν αποκλειστικά με τον Ευγένιο Σπαδάρη. Είναι ο δημιουργός που επαναπροσδιόρισε τη λειτουργία της Μουσικής στο Θέατρο Σκιών, περνώντας την από τις επιμέλειες στην επώνυμη δημιουργία και στην έντεχνη σχολή. Είναι ο πρώτος συνθέτης που έγραψε πρωτότυπη μουσική για πλήρη κάλυψη των κλασικών έργων του θεάτρου σκιών και έχει συμμετάσχει σε πολλές παραγωγές εδώ, στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ. Η συνεργασία αυτή περιλαμβάνει τα έργα *Ιφιγένεια στην Αυλίδα*, *Βάτραχοι* (και δίσκος: *Ο Καραγκιόζης και οι Βάτραχοι* με τους Ευγένιο Σπαδάρη και Νίκο Δημητράτο) σε κείμενα του Γιώργου Παυριανού, καθώς και τις ολοκληρωμένες τηλεοπτικές σειρές *Οδύσσεια*, *Ερωτόκριτος*, *Ο Καραγκιόζης στο Βυζάντιο*, *Διγενής*, *Επετειακά*, *Λαϊκά Παραμύθια*. Σε αυτά, έχουν ερμηνεύσει τραγούδια του πολλοί από τους σημαντικότερους Έλληνες τραγουδιστές και τις κορυφαίες Ελληνίδες τραγουδίστριες.

Η έρευνά του εκτείνεται στους τομείς της θεωρίας της μουσικής, της δομικής και ιστορικής προσέγγισης στην ελληνική μουσική (προϊστορική, αρχαία, βυζαντινή, παραδοσιακή, Ανατολική, εν όψει επικείμενης προετοιμαζόμενης Δ' Μεταρρύθμισης), των καθαρών μαθηματικών, της κοσμολογίας και αστρονομίας, γλωσσολογίας (π.χ. διαχρονικές φωνολογίες της Ελληνικής), πολιτισμικής ανθρωπολογίας, επιστημολογίας και αρχαίας ιστορίας, φιλολογίας, φιλοσοφίας, σχετικά με τη μουσική και γενικότερα. Έχει συμμετάσχει και παρουσιάσει εργασίες σε πλήθος εγχώριων και παγκόσμιων συνεδρίων. Έχει προσκληθεί να δώσει επιστημονικές διαλέξεις για μουσική και μαθηματικά σε ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια και άλλους φορείς (ΗΠΑ, Βέλγιο, Ολλανδία, Γερμανία, Μάλτα, Τουρκία, Ιορδανία, Νότια Κορέα). Μέλος των ομάδων έρευνας και μελέτης για τη διαχρονική ελληνική μουσική θεωρία, για την αρχαία προσωδία και την αρχαία όρχηση στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών και στη Φιλοσοφική Σχολή του ΕΚΠΑ. Έχει συμμετάσχει με δημοσιευμένα κείμενα σε πρακτικά διεθνών συνεδρίων, επιστημονικά περιοδικά και βιβλία.

Γεώργιος Β. Σάββας

- Υποψήφιος διδάκτωρ μουσικολογίας Πανεπιστημίου Λονδίνου (City St. George's) με θέμα την ερμηνεία της διαστηματικής στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή ψαλμωδία·
- μεταπτυχιακό δίπλωμα στη Μεσαιωνική Μουσική (Πανεπιστήμιο Μπρίστολ Ηνωμένου Βασιλείου)·
- πτυχίο Μουσικολογίας (Ε.Κ. Πανεπιστήμιο Αθηνών)·
- δίπλωμα φούγκας και δίπλωμα πιάνου (Ελληνικόν Ωδείο).

Έλαβε μαθήματα: ψαλτικής θεωρίας και πράξης, από τους Άρχοντα Πρωτοψάλτη Μ.τ.Χ.Ε. Λυκούργο Αγγελόπουλο, Κωνσταντίνο Αγγελίδη, Ιωάννη Αρβανίτη, Παναγιώτη Σιώτο· παλαιογραφίας, από τους Αγαμέμνονα Τσελίκι (Μ.Ι.Ε.Τ.) και Χαράλαμπο Δενδρινό (Πανεπιστήμιο Λονδίνου)· μουσικής παλαιογραφίας, από τους Ιωάννη Αρβανίτη (Ιόνιο Πανεπιστήμιο) και Άρχοντα Μουσικοδιδάσκαλο Μ.τ.Χ.Ε. Αλέξανδρο Λίγκα· επιστημολογίας, μαθηματικών και αρχαιολογίας μουσικών συστημάτων, από τον Δημήτριο Λέκκα (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).

Η δραστηριότητά του καλύπτει διδασκαλία βυζαντινής μουσικής πράξης και θεωρίας (Ιδρυμα Μουσικής Αρχιεπισκοπής Αθηνών, Ωδείο Νίκος Σκαλκώτας,

Μονή Τιμίου Προδρόμου Μπίγκορσκι Βορείου Μακεδονίας)· συνυπεύθυνος Εργαστηρίου Ψαλτικής Επιστήμης και Τέχνης Ιδρύματος Μουσικής Αρχιεπισκοπής Αθηνών· μέλος και συνεργάτης του Βυζαντινού Χορού «Τρόπος» (διεύθυνση ισοκρατών και επεξεργασία μουσικών κειμένων), καθώς και του Βυζαντινού Χορού Ιδρύματος Μουσικής Αρχιεπισκοπής Αθηνών.

Ως ερμηνευτής έχει συνεργαστεί επίσης με τους ψαλτικούς χορούς Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία (χορ. Αρχ. Λυκ. Αγγελόπουλος), Αγιοπολίτης (χορ. δρ Ι. Αρβανίτης), Καλοφωνάρηδες (χορ. Γ. Ρεμούνδος) και την Cappella Romana (χορ. Αρχ. Αλ. Λίγκας).

Συνεργάζεται με τον μαθηματικό και μουσικοθεωρητικό Δημήτριο Ε. Λέκκα σε έρευνα και επικείμενες εκδόσεις για τη δομική, αρχαιολογία και θεωρητική μεταρρύθμιση των ανατολικών μουσικών συστημάτων (βυζαντινού, αραβικού και οθωμανικού).

Τα κείμενα και οι ανακοινώσεις του επικεντρώνονται στην αποσαφήνιση παρερμηνειών σε θεωρία, σημειογραφία και πράξη της Ψαλτικής.

37

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης

Παρατηρήσεις τινες και προβληματισμοί

περί των Γενών και των Δρόμων Μελοποιίας της Ψαλτικής Τέχνης

Τεσσαράκοντα πέντε περίπου έτη από την α΄ έκδοση των Άναγραμματος του καθηγητού Στάθη, όπου πρώτη φορά περιεγράφησαν σαφώς και επιστημονικώς τὰ Γένη Μελοποιίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ τὰ κριτήρια βάσει τῶν ὁποίων αὐτὰ προσδιορίζονται, δυστυχῶς, ἀκόμη ὑπάρχουν διδάσκαλοι τῆς Ψαλτικῆς ἐπιμένοντες στὴν διδασκαλία στρεβλῶν. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ, κατὰ τὴν πάροδο τῶν χρόνων αὐτῆς τῆς 45ετίας προέκυψαν ζητήματά τινα περὶ τὰ Γένη Μελοποιίας, τὰ ὁποῖα χρήζουν συζητήσεως καὶ προβληματισμοῦ. Μήπως, τελικῶς, τὰ τρία Γένη δὲν εἶναι τρία, ἀλλὰ δύο ἢ τέσσερα; Τί πρέπει νὰ ὀνομάζωμε, τελικῶς, Ἀργοσύντομον Μέλος; Τὸ Μαθημάριον, τὸ Οἰκημάριον καὶ τὸ Κρατημάριον, ἢ Καλοφωνία καὶ ὁ Καλλωπισμός εἶναι Γένη ἢ Δρόμοι Μελοποιίας; Ἐπειδὴ ὑφίστανται διστάμενες ἀπόψεις ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω, ἢ προτεινομένη ἀνακοίνωση θὰ συγκεντρώσῃ καὶ θὰ θέσῃ ὑπὸ συζήτησιν τὶς ποικίλες ἀπόψεις καὶ προτάσεις, ὥστε, διὰ τοῦ προβληματισμοῦ ἢ Βυζαντινομουσικολογικῆ Κοινότητος νὰ καταλήξῃ σὲ σαφῆ προσδιορισμὸ τοῦ περιεχομένου τῶν νεοφανῶν ὄρων. Βεβαίως, ἡ ἀνακοίνωση ἐπιφυλάσσεται νὰ ὑποβάλλῃ καὶ τὶς δικῆς τῆς ὑπὸ συζήτησιν καὶ ὑπὸ κρίσιν προτάσεις.

Ὁ Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης (Ἀνακασιὰ Βόλου 08.07.1965) πραγματοποίησε ἐγκύκλιες σπουδὲς στὸ Ἐκκλησιαστικὸ Λύκειο Βόλου. Τὸ 1987 ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀ.Π.Θ.. Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἐδιδάχθη ἀπὸ τοὺς Ἰω. Σχώρη, Ἐμμ. Χατζημάρκο, Χρυσ. Θεοδοσόπουλο, Χαρίλ. Ταλιαδῶρο, Περ. Μαυρουδῆ, Σπ. Περιστέρη καὶ Λάζ. Κουζινόπουλο. Διετέλεσε μέλος τοῦ χοροῦ ψαλτῶν «Μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» μὲ χοράρχη τὸν Γρ.Θ.Στάθη. Τὸ 1998 διορίστηκε ὡς Θεολόγος στὴν Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση ἕως τὸ 2006 ὑπηρέτησε ὡς Καθηγητὴς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὸ Μουσικὸ Σχολεῖο Βόλου. Τὸ 2000 ἀναγορεύθηκε Διδάκτωρ Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ

Ἐ.Κ.Π.Α. (ἐπιβλέπων Γρ.Θ.Στάθης). Συνεργάτης (Π.Δ.407) τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Α.Π.Θ. (2004-2006) καὶ Ὑπεύθυνος Πολιτιστικῶν Θεμάτων τῆς Δ.Δ.Ε. Μαγνησίας (2006-2011). Τὸ 2010 ἐξελέγη Ἐπικουρος Καθηγητῆς «Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (μονιμοποίηση 21.02.2017). Τὸ 2018 ἐξελέγη Ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς τῆς Αἰ.Ε.Α.Α. στὸ ἴδιο γνωστικὸ ἀντικείμενο, ἐνῶ στὶς 21.12.2023 προήχθη στὴν Βαθμίδα τοῦ Καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς Σχολῆς. Λοιπὰ: Ἀπὸ τὸ 1982 Ἱεροψάλτης καὶ χοράρχης διαφόρων Ναῶν τῶν Μητροπόλεων Δημητριάδος καὶ Λαρίσης. Τὸ 1992 ἱδρύσκει τὸν Σύλλογο «Ε.Δ.Ρ.Α.Μ.Ε. -Παναγιώτης Ἀχειλᾶς». Ἐπὶ 4 θητείες Μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν Βόλου. Τὸ 2010 ἐξελέγη Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ὁμ.Σ.Ι.Ε.. Τὸ 2013 ἱδρύσκει τὸν Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου. Συμμετέχει ὡς Τακτικὸ ἢ Ἀναπληρωματικὸ Μέλος στὸ Δ.Σ. τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

4B

38

Ἀθανάσιος Δέλιος

Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου στὸ Μαθηματάριον τοῦ

Χουρμουζίου, Χαρτοφύλακος τῆς ΜΤΧΕ,

μὲ ἰδιαίτερη ἐστίαν στὸ καλοφωνικὸ στιχηρὸ Εὐφραΐνου ἐν Κυρίῳ

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς (Βυζαντινῆς) Αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη τὸ ἐπίκεντρο τοῦ μουσικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βαλκανίων, καθὼς αὐτὰ ἦταν βυζαντινὲς ἢ ὑπὸ βυζαντινὴ ἐπιρροή ἐπαρχίες. Ἰδιαίτερος τὸ καλοφωνικὸ μέλος, τὸ ὁποῖο καλλιεργήθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς Παλαιολογίας Ἀναγέννησης (1261-1453), ἀποτελέσει τὸ κύκνειο ᾄσμα τῆς ὕστερης βυζαντινῆς μελοποιίας. Ριζωμένο βαθιὰ στὴν ἡσυχαστικὴ θεολογία, τὸ καλοφωνικὸ μέλος ἀπέδωσε δείγματα ὑψηλῆς συνθετικῆς τέχνης στὰ χέρια τῶν ἱκανῶν, ἀλλὰ καὶ φωτισμένων συνθετῶν τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ Μανουὴλ Δούκας χρυσάφης καὶ ἄλλοι. Ἡ παροῦσα εἰσήγησις στοχεύει στὴν παρουσίασι τῶν καλοφωνικῶν μαθημάτων τὰ ὁποῖα ἀφ' ἐνὸς εἶναι ἀφιερωμένα στὴν μνήμη τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου (κς' Ὀκτωβρίου), ἀφ' ἑτέρου σώζονται ἐξηγημένα στὴν Νέα Μέθοδος ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ Χουρμουζίου, Χαρτοφύλακος τῆς ΜΤΧΕ. Ἰδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στὸ στιχηρὸ ἰδιόμελο τῆς ἀκολουθίας τῆς Λιτῆς *Εὐφραΐνου ἐν Κυρίῳ*, μιὰς καλοφωνικῆς σύνθεσης τοῦ Καμπάνη σὲ πρῶτο ἤχο. Ἀκολουθῶντας τὴν πορεία τοῦ μέλους μέσα ἀπὸ τὶς μελωδικὰς θέσεις, τὶς καταλήξεις, τοὺς δεσπάζοντες φθόγγους, τὰ μουσικορητορικὰ σχήματα κ.ἄ. προσπαθοῦμε νὰ στοιχειοθετήσουμε τὸ τροπικὸ προφίλ τοῦ πρώτου ἤχου στὸ καλοφωνικὸ στυλ μελοποιίας. Στὴν προσπάθεια αὐτή, καθοριστικὸ ρόλο παίζει ἡ ἐξήγησις τοῦ μαθήματος ἀπὸ τὸν Χουρμούζιο στὴν Νέα Μέθοδος.

Ὁ **Ἀθανάσιος Δέλιος** γεννήθηκε στὴν Θεσσαλονίκη τὸ 1976. Εἶναι ἀπόφοιτος τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης, καθὼς καὶ τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν

Τεχνών του ίδιου ιδρύματος. Είναι κάτοχος Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην κατεύθυνση Λειτουργικής, Χριστιανικής Αρχαιολογίας και Τέχνης με γνωστικό αντικείμενο την Βυζαντινή Μουσικολογία-Υμνολογία του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Είναι ύποψή-φιος διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Σχολής Καλών Τεχνών του Α.Π.Θ., όπου έκπονεί την διδακτορική του διατριβή με θέμα: «Η Βυζαντινή Καλοφωνία κατά την περίοδο της Παλαιολόγειας Αναγέννησης. Διερεύνηση της τεχνικής και τέχνης της εξήγησης σὲ ἐπιλεγμένα καλοφωνικά μαθήματα του πρώτου ἔχου». Οἱ μουσικὲς σπουδὲς του ἀπέφεραν διάφορα πτυχία καὶ διπλώματα στὰ θεωρητικὰ μαθήματα, τὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ καὶ τὸ τρομπόνι. Ἔχει λάβει μέρος σὲ ποικίλα σεμινάρια, ἐργαστήρια καὶ συνέδρια μουσικοῦ καὶ μουσικολογικοῦ ἐνδιαφέροντος εἴτε ὡς ἀκροατὴς εἴτε ὡς εἰσηγητὴς. Διδάσκει βασικὰ καὶ ἀνώτερα θεωρητικὰ στὸ Δημοτικὸ Ὑδεῖο Νεάπολης Θεσσαλονίκης. Ἐργάζεται ὡς θεολόγος στὴν Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση, ἐνῶ παράλληλα διακονεῖ ὡς λαμπαδάριος στὸν Ι.Ν.Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ι.Μ. Θεσσαλονίκης.

39

Αντωνία Παπαϊωάννου

Το φαινόμενο των συντμήσεων στα χερουδικά του Αντωνίου ιερέως και οικονόμου

40

Μαρία Καπκίδη

Η σύντμηση των χερουδικών του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη κατά τη Νεωτέρα Μέθοδο Μουσικής Γραφής του Αναστασίου Δ. Καλλιέρου: μια άγνωστη πηγή εκκλησιαστικής μουσικής του 19^{ου} αιώνα

Η παρούσα μελέτη φωτίζει μια μοναδική πτυχή της εκκλησιαστικής μουσικής του 19^{ου} αιώνα μέσα από την εξέταση ενός άγνωστου χειρογράφου του Αναστασίου Δ. Καλλιέρου, που ανακαλύφθηκε πρόσφατα και προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τη Νεωτέρα Μέθοδο Μουσικής Γραφής που ο ίδιος ανέπτυξε. Το γεγονός της παλαιότητας και σπανιότητας αυτού του χειρογράφου, με τίτλο Εγκόλπιον Ιεροψάλτου που γράφτηκε στην Πάρο το 1875, οδήγησαν στην έρευνα και την αναζήτηση πληροφοριών γι' αυτό το πολύτιμο τεκμήριο. Ειδικότερα, το παρόν κείμενο εστιάζει στη σύντμηση των χερουδικών του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη, αποκαλύπτοντας πώς η μέθοδος του Καλλιέρου εφαρμόστηκε πρακτικά στην επεξεργασία των ήδη παραδεδομένων εκκλησιαστικών μελών και αλλά και στην παρουσίαση νέων συνθετικών έργων του γραφέα. Αυτή η έρευνα καταδεικνύει την αξία της επανεξέτασης των ιστορικών μουσικών πηγών για την κατανόηση της εξέλιξης της εκκλησιαστικής μουσικής και των μεθόδων μουσικής γραφής που αναπτύχθηκαν. Μέσα από την παρουσίαση του χειρογράφου και τη συγκριτική ανάλυση μελών τόσο στη Νεωτέρα Μέθοδο του Καλλιέρου όσο και στη Νέα Μέθοδο του 1814, επιχειρείται να αναδειχθεί η σπουδαιότητα των παλαιότερων πηγών και η συμβολή τους στην ιστορική και μουσικολογική κατανόηση της εκκλησιαστικής μουσικής.

Η **Μαρία Καπκίδη** είναι Διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Πτυχιούχος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών ΕΚΠΑ με

μεταπτυχιακά στην «Βυζαντινή Μουσικολογία» και την «Λαογραφία και Εκπαίδευση» από το ΕΚΠΑ. Παράλληλα τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εκτείνονται στη γενικότερη δισκογραφία του γραμμοφώνου, στο πλαίσιο των οποίων συνεργάζεται με τον Ομ. Καθ. Hugo Strötbach, συμβάλλοντας στην έρευνα, καταγραφή και ανάπτυξη σχετικών θεματικών αντικειμένων. Κατέχει τα πτυχία Αρμονίας, Αντίστιξης, φυγής, Πιάνου, “Michigan Proficiency in English” και “ECDL Progress Certificate”. Ακόμη, έχει παρακολουθήσει από το Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης (Ε.Κ.Π.Α.) το σεμινάριο της «ειδικής αγωγής» και το πρόγραμμα «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο: Ιστορία – Δίκαιο – Λατρεία», Διά Βίου Μάθησης στο Α.Π.Θ., λαμβάνοντας τα αντίστοιχα πιστοποιητικά. Λαμβάνει μέρος σε ελληνόφωνα και διεθνή Συνέδρια και τέλος, αποτελεί μέλος των εξής συλλόγων: Ελληνική Μουσικολογική Εταιρεία, Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, Σύλλογος φίλων Ελληνικής Μουσικής, American Association for Recorded Sound Collections (ARSC) και International Society for Christian Orthodox Church Music (ISCOCM) της Φινλανδίας.

4Γ

41

Βίκτωρ Τσόγιας,

Τσικνόπουλος Ανδρέας: ο διδάσκαλος του π. Φιλοθέου Ζερβάκου στην μουσική
Ὁ Ὁφαιστος χαρίζει τὸν ὑπὲρ ἑτὴν τοῦ Κηδαιώνα, στὸν τυφλωμένο ἀπὸ τὸν Οἶνο-
πίωνα, τιτᾶνα Ὠρίωνα, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγή. Σὲ κάθε ἐποχή, ὁ ἄνω θρώσκων μέρου
πολεμᾷ μὲ τὴν Λερναίᾳ Ὑδρα, τὸν Ἀσωπὸ καὶ τὸν Ἐγκέλαδο, διεκδικῶν μία θέση
στὴν ὑφήλιο. Πατῶντας σὶς πλάτες γιγάντων, ὅπως ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς (1722-
1822), καὶ ὁ Ἄνθιμος Ὁφεισιομάγνης (~1798-1879), ὁ μουσικὸς τιτᾶν Ἀνδρέας Τσι-
κνόπουλος (1861-1916), διδάσκαλος τοῦ πατρὸς Φιλοθέου Ζερβάκου (1884-1980)
στὴν μουσική, χάραξε ὡς ἀστὴρ ἀμφιφανὴς τὴν δική του φωτεινὴ πορεία, ἀφορῶν
πρὸς τὸν Ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης, Χριστόν.

Ὁ **Βίκτωρ Τσόγιας** γεννήθηκε τὸ 1984 στὴν Πάρο. Σπούδασε πιάνο, Θεωρία Εὐρω-
παϊκῆς Μουσικῆς (Ἀρμονία, Ἀντίστιξη) καὶ Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὸ Δημοτικὸ
Ὡδεῖο Πάρου, στὸ Ἐθνικὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν, καὶ στὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν μὲ δασκάλους τὸν
πατέρα του, Ἰωάννη, τὸν κ. Παυλάκη Σπυρίδωνα, τὸν μακαριστὸ Ἀγγελόπουλο Λυ-
κοῦργο, τὸν κυρὸ Δραγούμη Μᾶρκο, τὸν ἀείμνηστο κυρὸ Μπαλαγεώργο Δημήτριο,
τὸν κ. Κλάφη Σπυρίδωνα, τὶς κυρίες Κρητικοῦ Φλώρα, Ἀλεξάνδρου Μαρία, Νι-
κάκη-Πέτρου Μάρω, Μουρατίδου Ὑλγα, Δραγατάκη Ἐλένη καὶ Χαρατσῆ Μαρία-
Ιουλία. Τὸ 2004 ὁλοκλήρωσε τὸ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῆς Ἐπιμόρφωσης Βυζα-
ντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑπὸ τὸν κ. Κωνσταντίνου Γεώργιο, ἐνῶ τὸ 2014
ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ
ΕΚΠΑ, ὁλοκληρώνοντας τὸ μεταπτυχιακὸ τοῦ “Βυζαντινὴ Μουσικολογία IV”
(2019), ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ κ. Χαλδαιάκη Ἀχιλλέως, διατελὼν ὑποψήφιος διδά-
κτωρ στὸ ἴδιο Τμῆμα. Τὰ ερευνητικὰ του ἐνδιαφέροντα κινοῦνται στὸν χῶρο τῆς
Παλαιογραφίας χειρογράφων καὶ τῆς μουσικῆς γενικότερα. Ἐχει ἐργαστεῖ ὡς ἐκπαι-

δευτικός Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (2006-2011), ενώ συμμετείχε με ανακοινώσεις σε βυζαντινομουσικολογικά συνέδρια (Χάλκη Κωνσταντινοπόλεως, Θεσσαλονίκη). Συνεργάστηκε με τον εύπατρίδη ιστοριοδίφη φιλόλογο κ. Άλιπράντη Νικόλαο, δημοσιεύοντας στο ιστορικού και λαογραφικού ενδιαφέροντος περιοδικό «Παριανὰ» ἄρθρα σχετικής ὕλης .

42

Πέτρος Παπαεμμανουήλ

Χαρίλαος Ταλιαδῶρος: ἓνας ἀπαράμιλλος σύγχρονος καλοφωνάρης καὶ ἡ συμβολή του στὴ μονοφωνάρικη καὶ ἀπὸ χοροῦ ἐρμηνεία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης

Τα εβδομήντα οκτὼ χρόνια συνεχούς καὶ ἀδιάλειπτης παρουσίας του στα ιερὰ ἀναλόγια, ἀπὸ τα ὁποῖα τα ἐξήντα οκτὼ στο δεξὶ στασίδι του καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας Θεσσαλονίκης, τον καθιστοῦν ζῶσα μαρτυρία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ τῆς πορείας τῆς μέσα στον 20^ό καὶ στις ἀρχές του 21^{ου} αἰῶνα. Το φωνητικὸ τάλαντο που ἀξιῶθηκε, του ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ αισθητοποιήσει τα μουσικὰ κείμενα καὶ νὰ σμιλεῦσει τις φωνές των μαθητῶν του, που ὡς ἐπὶ το πλεῖστον ἀποτελοῦσαν καὶ τον χορὸ του. Στόχος τῆς παρούσας ἐργασίας, λοιπόν, εἶναι νὰ ἀναδείξει ὅλα ἐκεῖνα τα στοιχεῖα που συνετέλεσαν ὥστε ὁ Χαρίλαος Ταλιαδῶρος νὰ θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους πρωταγωνιστὲς τῆς μονοφωνάρικης καὶ τῆς ἀπὸ χοροῦ ἐρμηνείας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἀπὸ τα μέσα του 20^{ου} αἰῶνα καὶ ὡς τις ἀρχές του 21^{ου}, ἐξετάζοντας τα χρόνια τῆς μαθητείας του στους δασκάλους του, τις ἐπιρροές που δέχτηκε καὶ τις τάσεις που ἐπικρατοῦσαν, καθόλη τὴ διάρκεια τῆς παρουσίας του στα ιερὰ ἀναλόγια. Ἡ μεθοδολογία τῆς ἐρευνας γιὰ τὴ συγγραφή τῆς ἐργασίας μας θα στηριχθεῖ ἀφενὸς στὴν ἐρευνα τοῦ προσωπικοῦ του ἀρχείου καὶ θα μελετήσῃ τὴν ἀλληλογραφία του, κυρίως με τοὺς ἀρχόντες των Πατριαρχείων Κωνσταντίνου Πρίγγο καὶ Θρασύβουλο Στανίτσα καὶ ἀφορὰ στα τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, τα χειρόγραφα του καθὼς ἐπίσης καὶ τις ἐντυπες καὶ ηχητικὲς του ἐκδόσεις. Αφετέρου θα στηριχθεῖ στὴν προσωπικὴ μας ἐμπειρία καὶ στο βίωμα, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ το φθινόπωρο τοῦ 1991 καὶ ὡς τὴν τελευτὴ του.

Ὁ Πέτρος Παπαεμμανουήλ, γεννημένος καὶ μεγαλωμένος στὴ Δράμα, ἀσχολεῖται με τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἀπὸ τὴν ηλικία των ἑξὶ ἐτῶν. Εἶναι Δρ. Θεολογίας με ἐιδίκευση στὴ βυζαντινὴ μουσικολογία καὶ ψαλτικὴ τέχνη. Κατέχει πτυχίον καὶ δίπλωμα βυζαντινῆς μουσικῆς, ἀπὸ τὴν τάξη τοῦ Ἀρχοντος Πρωτοψάλτου Χαρίλαου Ταλιαδῶρου, ἐνὺ παράλληλα ἔχει περατώσει τις σπουδές του στα ἀνώτερα θεωρητικὰ τῆς ευρωπαϊκῆς μουσικῆς (Πτυχία Ἀρμονίας, Ἀντίστιξης, Φούγκας). Ἀπὸ το 1995 διδάσκει τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ σήμερα εἶναι ὁ υπεύθυνος καθηγητὴς τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς τοῦ Κρατικοῦ Ὁδείου Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νέας Κρήνης καὶ Καλαμαριάς «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος». Διετέλεσε λαμπαδᾶριος (1994-1998) καὶ πρωτοψάλτης (1998-2022) τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ το Νοέμβριον τοῦ 2022 εἶναι ὁ πρωτοψάλτης τοῦ Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Καλαμαριάς. Ἐπίσης, ἀσχολεῖται ἐνεργὰ με τις ἐπιτόπιες καταγραφές-μελέτες τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ, ἐνὺ ταυτόχρονα διδάσκει παραδοσιακὸ τραγούδι σε διάφορους

πολιτιστικούς συλλόγους. Ακόμη, έχει στο ενεργητικό του ανακοινώσεις σε διεθνή συνέδρια και δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά. Έχει πραγματοποιήσει πλήθος συναυλιών στην Αίγυπτο, στη Βουλγαρία, στην Ελλάδα, στις Η.Π.Α., στην Ιταλία, στην Κύπρο, στην Πολωνία, στην Τουρκία, στην Τσεχία κ.α. Ακόμη, έχει εκδώσει οκτώ (8) δίσκους ακτίνας από τους οποίους τέσσερις (4) βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής («Χριστός Πάσχω-Χριστός Ανέστη», «Ωδήν επινίκιον Χριστώ Αναληφθέντι», «Δραμινό Συναξάρι», «Ρόδον το αμάραντον»), και τέσσερις (4) δημοτικού τραγουδιού («Καλώς ανταμωθήκαμε», «Φίλοι μ' καλώς ορίσατε», «Τα τραγούδια μας», «Τραγούδια του Μακεδονικού αγώνα»). Επιπροσθέτως, έχει δινεοσκοπήσει και ηχογραφήσει για την ελληνική και πολωνική ραδιοφωνία και τηλεόραση. Τέλος, έχει τιμηθεί με το οφφίκιο του Άρχοντος Μαΐστωρος του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας.

43

Κωνσταντίνος Τσιμπίδας

Η Ψαλτική Τέχνη με άλλο βλέμμα· το βυζαντινό μέλος μέσα από τη σημειογραφία Braille. Μουσικολογική-βιωματική προσέγγιση

Από τις αρχές του 20^{ού} αιώνα και κυρίως στην μεταπολεμική Ελλάδα, παρατηρούμε συχνά στα ιερά αναλόγια την εμφάνιση καλλίφωνων ιεροψαλτών με πρόβλημα όρασης. Παρά την αναπηρία τους, έχουν να παρουσιάσουν μεγάλο έργο ψάλλοντας και γράφοντας δικά τους βυζαντινά μουσικά κείμενα, αφήνοντας γενναία παρακαταθήκη στους νεότερους. Βασικό εργαλείο στην εξέλιξη αυτή ήταν τα συστήματα μουσικογραφίας Braille της Βυζαντινής Μουσικής, που βασίζονται στον κώδικα Braille, που εφηύρε ο Γάλλος Λουδοβίκος Braille, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Το 1931, ύστερα από πρόταση του έγκριτου καθηγητή Βυζαντινής Μουσικής Κωνσταντίνου Παπαδημητρίου, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος δέχεται ως επίσημο σύστημα Braille γραφής και ανάγνωσης Βυζαντινής Μουσικής, αυτό του καθηγητή του «ΟΙΚΟΥ ΤΥΦΛΩΝ» Δημητρίου Χρυσωφίδη. Χαρακτηριστικά επισημαίνει ότι: «χάρης σε αυτήν την ενέργειαν αποδεικνύεται ότι και νυν Κύριος σοφεί τυφλούς». Η γραφή αυτή βασίζεται στον κώδικα ευρωπαϊκής μουσικής, εκτός από τα σημεία ποιότητας, τα οποία συμβολίζονται αυτούσια. Την εποχή αυτή εμφανίζονται στα ιερά αναλόγια και οι πρώτοι τυφλοί ιεροψάλτες. Τον Ιούνιο του 1960 εγκρίθηκε από την Ιερά Σύνοδο το σύστημα γραφής και ανάγνωσης Braille Βυζαντινής Μουσικής που εφηύρε ο ιερομόναχος Δοσίθεος Παρασκευαΐδης. Βασίζεται στη νέα παρασημαντική γραφή των βλεπόντων, επιτυγχάνοντας την άριστη συνεργασία μεταξύ τυφλών και βλεπόντων ιεροψαλτών. Στην εισήγηση αυτή θα εμβαδύνουμε στην ανάπτυξη της Ψαλτικής Τέχνης στο πέρασμα των χρόνων, σε συνάρτηση με τους ιεροψάλτες με οπτική αναπηρία. Επίσης θα αναλύσουμε τα δύο συστήματα βυζαντινής σημειογραφίας Braille, εξετάζοντας τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

Ο Κωνσταντίνος Η. Τσιμπίδας γεννήθηκε στην Αθήνα στις 11 Δεκεμβρίου του 1977. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πτυχιούχος κλασικής κιθάρας και διπλωματούχος Βυζαντινής Μουσικής. Από το 2001 εργάστηκε ως καθηγητής μουσικής στο

ειδικό δημοτικό σχολείο τυφλών Καλλιθέας (KEAT), με καθήκοντα τη διδασκαλία Ευρωπαϊκής και Βυζαντινής Μουσικής και τη διεύθυνση της παιδικής χορωδίας του σχολείου. Από το 2009 έως το 2011 κατείχε θέση μόνιμου εκπαιδευτικού στο μουσικό σχολείο Αγρινίου και με απόσπαση στο Ειδικό δημοτικό σχολείο τυφλών Καλλιθέας και στο 8ο Γυμνάσιο Καλλιθέας. Από το 2011 διατελεί καθηγητής μουσικής στο Ειδικό Γυμνάσιο Ιλίου. Έχει παρακολουθήσει σεμινάρια και συνέδρια που αφορούν την διδασκαλία της μουσικής, τόσο ως ακροατής όσο και ως ενεργό μέλος (εισηγητής). Είναι πρωτοψάλτης στον ιερό ναό Παναγίας Γρηγορούσης Μοναστηρακίου. Από το 1996 έως σήμερα εμφανίζεται σε διάφορες μουσικές σκηνές ως τραγουδιστής και κιθαρίστας. Έχει συνεργαστεί με σπουδαίους μουσικούς και ερμηνευτές όπως: Μαριάννα Χατζοπούλου, Γιάννη Ζουγανέλη, Αλκίνοο Ιωαννίδη, Μαρίτσα Κωχ, Στάθη Κουκουλάρη, Νίκο Φιλιππίδη, Χρήστο Ζώτο, Θεόδωρο Ορφανίδη, Χρήστο Παπαδόπουλο κ.α. Τον Οκτώβριο του 2005 κυκλοφόρησε η πρώτη του δισκογραφική δουλειά με τίτλο «Μη με ξεχάσεις» σε μουσική Γιάννη Δενδρινού και στίχους Σώτιας Τσώτου, που ηχογραφήθηκε στο studio DG Prime. Το 2014, μαζί με άλλους εκπαιδευτικούς, ίδρυσαν το μουσικό συγκρότημα «ΔΑΣΚΑΛΑΪΚΗ ΜΟΥΣΑ». Από τον Μάρτιο του 2017 επιμελείται και παρουσιάζει μαζί με τον Ματθαίο Χριστοδούλου, την ραδιοφωνική εκπομπή «η μουσική είναι μία» στο διαδικτυακό ραδιοφωνικό σταθμό “klimax plus radio”. Από τον Μάρτιο του 2019 είναι μέλος της μεικτής χορωδίας του δήμου Κορυδαλλού και της χορωδίας της Πανελληνίας Ένωσης Εφesiών. Το Μάιο του 2020 κυκλοφόρησε ψηφιακά από το ogdoo music group το τραγούδι «χρόνος δίχως φως», το οποίο ερμηνεύει ο ίδιος, σε μουσική του Χρήστου Παπαδόπουλου και στίχους της Αγγελικής Κοτσά. Τον Ιανουάριο του 2022 κυκλοφόρησε από την FM records σε όλες τις ψηφιακές πλατφόρμες το τραγούδι που έχει τίτλο «οι δικές μας νύχτες», το οποίο ερμηνεύει ο ίδιος με τον Λάμπρο Καρελά, σε μουσική του Χρήστου Παπαδόπουλου και στίχους της Αγγελικής Κοτσά. Από τον Οκτώβριο του 2022 είναι καλλιτεχνικός διευθυντής της μεικτής χορωδίας του φάρου Τυφλών της Ελλάδος. Σχόλια: ολική απώλεια όρασης.

44

Gordana Blagojević

*Το παρόν και το μέλλον της Σχολής Ψαλτικής Τέχνης
«Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός», στο Νόβι Σαντ, Σερβία*

Η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική ήταν παρούσα στη λειτουργική πρακτική της σερβικής εκκλησίας από την εποχή του Μεσαίωνα. Διάφοροι κοινωνικοϊστορικοί παράγοντες συντέλεσαν ώστε η εν λόγω ψαλτική παράδοση να μην έχει μία αδιάπτωτη χρονική παρουσία, ιδιαίτερα κατά τον 20^ο αιώνα. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και τις αρχές της δεκαετίας του '90 του 20^{ού} αιώνα, παρατηρείται μία αναβίωση της βυζαντινής μουσικής στη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία. Η διδασκαλία της βυζαντινής Ψαλτικής Τέχνης λαμβάνει χώρα κυρίως σε μοναστήρια και ενορίες. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος αυτής της εργασίας είναι η Σχολή Ψαλτικής Τέχνης «Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός» που ιδρύθηκε το 2013 στην εκκλησιαστική κοινότητα του Νόβι Σαντ της Ιεράς Μητροπόλεως Βαčka. Σ' αυτή τη σχολή, στην ίδρυση της οποίας συνέβαλε ο σημερινός μητροπολίτης του Šabac κ. Ιερόθεος, ακολουθείται πλήρως το πρόγραμμα των αναλόγων ελληνικών σχολών

εκκλησιαστικής μουσικής. Ωστόσο, η διδασκαλία σε μεγάλο βαθμό διεξάγεται διαδικτυακά. Μία από τις δραστηριότητες της σχολής είναι η σύσταση ψαλτικής χορωδίας και ακολούθως η συμμετοχή της σε συναυλιακές αίθουσες. Στόχος αυτής της εργασίας είναι να επισημάνει τις τωρινές αλλά και τις αυριανές προκλήσεις των καιρών που αντιμετωπίζουν τόσο οι συμμετέχοντες όσο και η Σχολή.

Η **Gordana Blagojević** (Γκόρντανα Μπλάγκογιεβιτς) γεννήθηκε στο Βελιγράδι (Σερβία). Είναι πτυχιούχος Εθνολόγος-Ανθρωπολόγος (1999), με Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (MA, 2002) και Διδακτορικό (PhD, 2007) από το Τμήμα Εθνολογίας και Ανθρωπολογίας της φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου. Το 2017 υποστήριξε τη δεύτερη διδακτορική διατριβή της στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Διετέλεσε υπότροφος του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης» (2003/04) και του Ελληνικού Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (2004/05). Εργάζεται ως ερευνήτρια – Principal Research Fellow – στο Εθνογραφικό Ινστιτούτο της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών (www.etnoinstitut.co.rs). Έχει λάβει μέρος με ανακοινώσεις σε πολλά διεθνή επιστημονικά συνέδρια. Έχει δημοσιεύσει έξι βιβλία, έχει πραγματοποιήσει περί τις ενενήντα δημοσιεύσεις σε πολλά επιστημονικά περιοδικά και σε συλλεκτικούς τόμους και έχει συμμετάσχει στην συγγραφή λημμάτων σε εγκυκλοπαίδειες. Επίσης, έχει λάβει μέρος ως ομιλήτρια σε διάφορες διαλέξεις ανθρωπολογικού και μουσικολογικού ενδιαφέροντος. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα σχετίζονται με ερευνητικά προγράμματα που εστιάζουν σε ποικίλες πλευρές της σερβικής πολιτισμικής ταυτότητας, σε ζητήματα που αφορούν τις κοινωνικοπολιτισμικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, τις τελετουργικές και θρησκευτικές πρακτικές, καθώς και την ανθρωπολογία του χορού και της μουσικής.